

VILLEM REIMAN

(1861 - 1917)

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

NSV Liidu ajaloo kateeder

Õnne-Eha Kabrits

VILLEM REIMAN JA TEMA
AJALOOLISTEST VAADETEST

Diplomitöö

Juhendaja: professor H. Moosberg

Tartu 1974

SISSEJUHATUS

Koos kogu Venemaaga astus Eesti XIX sajandi lõpul monopolistliku kapitalismi staadiumi. Tööstuse areng läks jõudsalt edasi, ehitati teid ja raudteid. Hoolimata tööstuse kiirest arengust jäi Eesti XX sajandi algul agraarmaaks. Maast kuulus mõisnikele vastavalt Eestimaa ja Liivimaa kubermangude järgi 73,9 ja 54,3 protsenti. Üle 60 protsenti kuulus maaelanikest maaproletariaadi ja kehvtalurahva hulka. Klassivastuolude teravnemisega püsis kahekordne - tsarismi ja saksa mõisnike - rahvuslik rõhumine.

XIX sajandi kolmandal veerandil seoses kapitalismi kiire arenguga hakkas kujunema eesti kodanlik rahvus ning oli märgata hariduselu tõusu. Pandi alus demokraatlikule rahvuslikule kultuurile. Ilmusid Fr. R. Kreutzwaldi "Kalevipoeg" ja "Eesti rahva ennemuistsed jutud". Eesti haritlaste tähelepanu köitis eestlaste kangelaslik minevik ja talurahva võitlus oma orjastajate vastu.

1864. aastast ilmuma hakanud "Eesti Postimees" oli üle eestimaalise tähtsusega ajaleht. Selle veergudel

hakkasid ilmuma L. Koidula paljud luuletused ja jutustused, milles kajastusid rahvusliku liikumise mõtted ja püüded. Edasi luulelooming veelgi elavnes, avaldati eriluulekogusid, kus peateemaks olid isamaa, loodus, armastus ja kodumaa. Selline temaatika oli valdav kuni 80-ndate aastate lõpuni. Rahvusliku liikumise programmiliseks aluseks said C. R. Jakobsoni "Kolm isamaa kõnet". 1869. aastal Tartus toimunud esimene üldlaulupidu oli rahvusliku liikumise kõrgpunkti algus.

Kuid 70-ndatel aastatel hakkas ilmema äge võitlus kahe rahvusliku liikumise suuna - demokraatliku ja klerikaalse - vahel. Tegelikult oli see võitlus eos juba rahvusliku liikumise algusaastail, sest 60-ndate aastate teisel poolel hakkas J. V. Jansen "Eesti Postimehe" toimetajana C. R. Jakobsoni artikleid kärpima. Rahvuslike suurürituste käigus (1870. aastal asutati Tartus eesti rahvuslik teater, alustasid tööd Eesti Aleksandrikooli komiteed, 1872. aastal Eesti Kirjameeste Selts) ilmsid veelgi teravamalt lahkeliid demokraatliku ja klerikaalse suuna taotlustes.

Aastatel 1878-1882 andis C. R. Jakobson välja "Sakalat", kus mobiliseeris talurahva hulki võitlusele saksa mõisnike ja pastorite - nn. balti erikorra vastu. Tõusis "Sakala" populaarsus. Viimase kirikuvastased artiklid põhjustasid C. R. Jakobsoni ja J. Hurda vahekorra teravnemise, mis kajastus ajalehtedes ja rahvuslikes organisatsioonides ning levis rahvahulkadesse. Viimane

asjaolu aitas selgitada rahvale rahvusliku liikumise erinevaid eesmärke. Kujunes kaks leeri: Jakobsoni ja Hurda pooldajad. Esimese poolehoidjate arv kasvas, Hurt oli aga sunnitud lahkuma rahvuslike organisatsioonide juhtpositsioonidelt.

80-ndatel aastatel algas aga rahvusliku liikumise taandumine. Seda tingisid olulised muudatused ühiskondlikus elus. Eesti talurahva taotluste programm-märgukiri tsaarivalitsusele jäi rahuldamata, kuid talurahva rahulolematuse surveel valitsus revideeris kohalikke olusid ning tulemuseks olid mõned balti aadli eesõigusi kärpivad reformid. Järgnes aktiivne venestamise poliitika.

Kapitalismi areng teravdas vastuolusid maakehvis- tu ja kujuneva kulakluse vahel. Maatamehed ja renditalupojad suundusid arenevasse tööstusse. Ühiskondliku elu areenile astus uus klass - töölised.

Rahvuslik liikumine taandus, kaotades oma juhid C. R. Jakobsoni ja Fr. R. Kreutzwaldi, kes surid 1882. aastal. C. R. Jakobsoni järglane M. Veske lahkus 1885. aastal Eestist. Uute ühiskonnategelaste A. Grenzsteini ja K. A. Hermannini juhtimisel kaotas rahvuslik liikumine senise aktiivsuse ja üldrahvusliku iseloomu. Rahvusliku liikumise ideoloogias sündinud kriis avaldus juhtiva tegelaskonna võimetuses ja kesksete rahvuslike organisatsioonide allakäigus.

Sellesse perioodi langes ka tulevase ajaloolase ja ühiskonnategelase pastor Villem Reimani (1861-1917) tegevuse algus. Ühiskondlikku ellu sekkumise ajal oli ta

veel C. R. Jakobsoni austaja, seda just Viljandi ja Pärnu koolipäevil, hiljem ka Tartu Ülikooli astudes. Tema esimene ülikooli aasta langes aga kahjuks kokku C. R. Jakobsoni surmaga. Siit algas tema lähenemine J. Hurdale ja viimase pooldajatele, mis sai tõuke pärast ülikooli usuteaduskonna lõpetamist. Peterburis J. Hurda juures prooviaastal olles innustus V. Reiman sügavamalt tungima vanavara, kui rahva vaimuelu peegelduse tundmaõppimisse. Ta asus eesti kirjakeele tekkimise uurimisele, mille tulemuseks sai 1889. aastal "Eesti Piibli ümberpanemise lugu" ja "Kulla kaevajad", mis ilmus Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis. Ühtlasi oli ta nimetatud seltsi asutajate hulgas ja seltsi albumi toimetaja.

1890. aastal, saanud Kolga-Jaani kirikuõpetajaks, alustas ta kohe oma ühiskondlikku tegevust. 1890. aastal Soomest Eestisse jõudnud karskusliikumine pani ka V. Reimani aktiivselt selles suunas tegutséma. Tema eestvõtmisel rajatakse Kolga-Jaani karskusselts ja peagi valitakse ta karskusseltsi kesктоimkonda A. Grenzsteini asemele. Viimane esindas mõõdukuse voolu, kuid V. Reiman seadis karskusliikumisel nõudeks täieliku alkoholist loobumise. Karskusliikumise etteotsa jäi ta oma elu lõpuni.

Ülikoolipäevil hakkas V. Reiman osa võtma Eesti Kirjameeste Seltsi tööst, kui esimeheks oli C. R. Jakobson. Pärast C. R. Jakobsoni surma alanud riidud viisid

seltsi lagunemisele. Selts tegutses kakskümmend aastat.

V. Reimani eestvõtmisel õnnestus selts uuel kujul taastada - Eesti Kirjanduse Seltsina, mille esimeheks ta oli aastatel 1907-1913.

Ülikoolipäevadesse kuulub ka V. Reimani esimene suleproov. 1883. aastal Eesti Üliõpilaste Seltsis peetud kõne pärisorjuse kaotamise auks trükiti ka "Olevikus".

Suurem pööre tuli V. Reimani ajakirjanduslikule tegevusele 1896. aastal, mil omandati "Postimees" K. A. Hermannilt ostmise teel ja mille muretsemiseks V. Reiman andis üsna suure summa. Toimetajaks kutsus V. Reiman J. Tõnissoni. Tihedas koostöös J. Tõnissoni, O. Kalda ja H. Koppeliga sai "Postimees" Tartus haritud ringkondade koondumiskohaks kuni "Teataja"ilmumiseni.

1905-1907. aasta sündmustesse suhtus "Postimees" ja tema juhid V. Reimaniga eesotsas vaenulikult ja kutsusid töötavat rahvast leplikkusele kodanlusega.

1906. aastal Tartus avatud esimese eestikeelse tütarlaste gümnaasiumi loomisel oli ka V. Reimanil suuri teeneid.

Juba ülikoolipäevil oli V. Reimanil huvi ajaloo vastu. Talle peagi selgus kui piiratud on need materjalid, millest saaks eesti rahva ajalugu kirjutada. Ta alustas ajaloolise materjali kogumise ja süstematiseerimisega. 1903. ja 1906. aastal eesti keeles välja antud K. O. Lindequisti "Üleüldisele ajaloole" kirjutas V. Reiman eesti ajalugu käsitlevad peatükid. Eraldi raamatuna ilmusid need 1920. aastal ajaloolase H. Sepa toi-

metusel. Eessõnas H. Sepp märkis V. Reimani ajaloo-alase hariduse puudlikkust, väärtuseks pidas selle esmakordsuse eestikeelse ajalooõpikuna.

V. Reiman suri 56-aastasena. V. Reiman on jätnud endast järele küllalt palju eesti kultuuriloos.

Käesolevas töös on teda vaadeldud kui ajaloohuvilist ühiskonna ja kultuuritegelast, seejuures mitte unustades, et oma ühiskondlik-poliitilistes vaadetes oli V. Reiman eesti kodanluse konservatiivse suuna esindaja. Materjali rohkuse tõttu on käesoleva diplomitöö autor töö mahtu rangelt pidanud piirama, mistõttu paljudki küsimused onajäänud käsitlemata.

Eesti kodanluse diktatuuri perioodil avaldati V. Reimani kohta lühiartikleid ja -uurimusi. Tähtsamad neist on J. Kõpu, V. Ernitsa, P. Põllu ja F. Toomuse kirjutised. Eriraamatuna ilmus 1937. aastal A. Palmi "Villem Reiman", kus on antud juba põhjalikum käsitus tema elust ja tööst. Kuna need tööd ilmusid kodanlikul ajal, siis on nendes ka V. Reimani liigset ülistamist, sest pidas ju eesti kodanlus teda oma ideoloogiks.

Faktoloogilise materjali osas on A. Palmi töö väga põhjalik. Mainitud tööd on ka käesoleva töö kirjutamisel elulooliste andmete saamisel aluseks võetud.

1935. aastal olmunud "Eesti ajalugu" esimese köite eessõnas märkis toimetaja H. Kruus, et V. Reimanil puudus veel materjal täielikuma ajalooaraamatu väljaandmiseks.

Nõukogude võimu ajal ilmunud eesti ajalugu käsitlevates koguteostes on vaadeldud V. Reimani kui kodan-

lik-klerikaalse ning konservatiivse suuna esindajat. V. Reimanit on märgitud väga lühidalt, selline lähenemine on siiski pisut ühekülgne ja puudulik. "Eesti kirjanduse ajalgu" annab V. Reimanist parema ja objektiivsema ülevaate.

Et käesoleval ajal õiglaselt hinnata kodanliku suunaga ideoloogide - ühiskonna- ja kultuuritegelaste töid, tuleb aluseks võtta V. I. Lenini seisukoht: " ... on marksistide ülesandeks osata omandada ja ümber töötada neid saavutusi, mida annavad need "palgasulased"... - ja osata kõrvaldada nende reaktsiooniline tendents..."¹

Tartu Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis on A. Palmi koostatud V. Reimani kartoteek, kuhu kuulub ligi 5000 kaarti. Seega V. Reimani kohta olev materjal on väga rikkalik. Osa materjali, mida A. Palm kogus ise ja kirjasaatjate abiga V. Reimani kohta, on praegu A. Palmi lese valduses ning peatselt antakse üle kirjandusmuuseumile.

Diplomitöö illustreerimiseks kasutatud fotomaterjalid on pärit Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi fotokogudest.

Käesolevas diplomitöös on püütud valgustada V. Reimani tegevust kultuuriloolasena ning tema ajaloolisi vaateid.

Diplomitöö esimeses peatükis on vaatluse all V.

¹V. I. Lenin, Teosed, 14. kd., 318.

Reimani elukäik. Teises peatükis leiab käsitlust V. Reimani osa eesti kultuuriloos, kolmas peatükk on pühendatud tema ajaloolistele vaadetele.

I peatükk

VILLEM REIMANI ELUST JA TEGEVUSEST

1. Kodu ja vanemad

V. Reiman sündis Viljandi maakonnas Suure-Kõpu vallas, mis on nii Viljandist kui ka Pärnust umbes 40 km kaugusel. See Sakalamaa lääneserv oli koht, kus kevadeti suurvee ajal ainult lootsikuga sõita sai. Ilmavalgust nägi V. Reiman 9. märtsil 1861.a. V. Reimani esivanematest on teada neli põlve, sest Viljandi-Kõpu kirikumõisa põlemisel 1790.a. hävisid vanemad kirikuraamatud.¹

Vanimast esivanemast Jaanist on teada ainult nimi ja et ta 1811.a. on surnud. Jaani poeg, V. Reimani vaarisa Ado, uppus 1820. aastal 60-aastasena. Ta on olnud metsavaht. Metsavahikoht asus V. Reimani sünnikodust 9 km kaugusel. Adol oli 9 last. Neist vanim, Jaan, V. Reimani vanaisa ongi Pauna talu asutajaks. Aastal 1818 sünnib Jaanil viies laps, Tõnis, kellest saab Pau-

¹A. Palm, Villem Reiman, Tartu 1937, lk. 9.

na talu pärastine rendiperemees ja kes ongi V. Reimani isa.

Talu, mis rajati metsade keskele, oli üsna suur, ligi 180 riia vakamaad.¹ Juba Villem Reimani vanaisa ajal oli ehitatud püsivam hoone, kus on olnud tolle aja kohta küllaltki palju ruume (3 kambrit, rehetuba, rehealune ja kuur) ning need olnud kõik ühe katuse all. Samas hoones sündis ja veetis oma noorpõlve ka V. Reiman. Talu jäi rendikohaks kuni 1907. aastani, kui V. Reimani vend alustas päriseksostmist.

Talu lähedalt voolab mööda Halliste jõgi, tehes luhal suuri käänakuid ning poolitades Pauna talu maid. Umbes poole kilomeetri kauguselt algab karjamaa võsaga, kus V. Reimangi on karjas käinud. Talu ümbruse maastik on olnud lame ja üksluine.² Kahtlemata see muust maailmast eraldatud, suurte soiste metsade taga olev kodu on avaldanud V. Reimani iseloomu kujuhemisel suurt mõju, mida võib hilisema elukäigu vaatlemisel oletada.

Milline näeb välja praegu see metsade-tagune V. Reimani kodutalu ja kas seal keegi elab veel, selle kohta puuduvad kahjuks käesoleva töö kirjutajal andmed.

V. Reimani paremaks mõistmiseks märkigem veel pisut tema vanematest. Isa Tõnis on olnud kogu kihelkonna mälestustes tähelepanuvääriv mees. 1848. aasta detsembris abiellus Tõnis, Villem Reimani isa, Mari Laksbergi-

¹Vana pinnamõõt end. Liivimaa ja Eestimaa kubermangudes, riia vakamaa = 0,37 ha.

²A. Palm, samas, lk. 12.

ga Puiatust. See on tema teine abielu. Esimene abikaasa Kadri sureb pärast sünnistust. Sellest abielust sündinud esimene poeg Juhan saab hiljem Pauna talu pärisperemeheks. Viienda lapsena teisest abielust sünnib poeg Villem. Nii on olnud V. Reimani suguvõsa meieni ulatuvatel andmetel lasterikas. Ka Villem Reimani järelkasv oli samuti suur - seitse last.

Et V. Reimani isa oli tahtejõuline mees, pidas elulõpuni kindla korra majas ja teda isegi kardeti. Kuid vanas eas on ta pojapojale vanu jutte rääkinud ja neid on ta teadnud väga palju.¹ Nii välimuselt kui iseloomult on V. Reiman olnud isasse. Ema, vastandina isale, on olnud keskmine naisterahvas. Temas polevat olnud midagi silmapaistvat. Lisada võib ainult tema tubliduse, töökuse ning sõbralikkuse. Sellisena oli ta ka sobivaks elukaaslaseks valjemale isale. Eluaeg kannatanud närviliste peavalude all, mida ta ka oma pojale on pärandanud. Kogu oma elu kannatab V. Reiman peavalude all.

"Eraldatud ja üksindus, karm kord, kargus, elu ja töö pingsus, tööarmastus, enesesalgamine, tahte ülemvõim keha üle, ausus, sõna ja teo kooskõla - see on peamine pärandus, mis V. Reiman oma kodust ja lapsepõlvest ellu kaasa võttis."²

¹A. Palm, samas, lk. 19.

²A. Palm, samas, lk. 22.

2. Kooliteed

Koolitee algus viib V. Reimani kodust eemale juba 10-aastasena. Esimesed hariduse alged saab ta naabertalust, kus oli koduõpetaja. 1871.a. sügisel viiakse poeg Villem Viljandi perekond Jürgensi juurde, kus ta on kostil ja ühtlasi saab ka tunde. Villem Reiman valmistub sisseastumiseks Viljandi elementaarkooli. Poolteist aastat õpib ta elementaarkoolis, hiljem, 1874-1877 õpib ta Viljandi kreiskoolis. Viljandis õpib tema kuus ja pool

Endise Viljandi kreiskooli hoone

aastat. Koolis valitseva saksa keele tõttu on tema esimesed õpinguaastad rasked. Oletada võib, et siit saabki alguse tema hilisem võitlus emakeelse kooli eest.

Elementaarkoolis õppimise kohta on andmed puudulikud, aga kreiskooli kohta on säilinud palju rohkem teateid, on andmeid ka õppeedukuse kohta. 1877.a. detsembris lõpetabki V. Reiman paremuselt teise õpilasena, kusjuures tõstetakse esile tema püüdlikkust. Aeg, mil lal V. Reiman alustas oma õpinguid Viljandis, võime näha koolis maapoiste arvu suurenemist.¹ Õpetajatest Viljandi perioodil on V. Reimanile suuremat mõju avaldanud inspektor C. Fowelin ja kooliõpetaja F. Kuhlbars. Esimehe neist on äratanud huvi ajaloo vastu ja F.Kuhlbars oskas eesti keele puhtust ja ilu oma kasvandikele sisendada.² F. Kuhlbars - noore koolmeistrina võttis osa Viljandi avalikust elust. Kuid aktiivset rahvusliku liikumise tegelast temast kunagi ei kujunenud - osalt tema iseloomu tõttu, võitlusvaimu puudumise ning tema meelsuse ja kultuuriorientatsiooni tõttu. Tegi koostööd kohalikule saksa ajalehele "Felliner Anzeiger", kuid C.R. Jakobsoni "Sakalaga" koostööd ei olnud. Võib olla ei ole see juhuslik, et just tema õpilastest kerkisid esile klerikaal-natsionalistliku suuna tuntumad tegelased, nagu V. Reiman, J. Tõnisson ja H. Koppel.³ Suurt mõju V. Reimanile on avaldanud ka usuõpetaja A. v. Stryk. Võimalik, et see suur austus oma usuõpetaja vastu aitas ka kaasa hilisemal õppima asumisel usuteaduskonda.⁴

Gümnaasium on tema edasine soov. Selleks peab ta

¹A. Palm, samas, lk. 24.

²"Postimees" 1857-1907. 50-aastase kestuse mälestuseks, Tartu 1909, lk. 229.

³Eesti kirjanduse ajalugu, II köide, toim. E. Nirk, Tallinn 1966, lk. 299.

⁴Elu, täis armastuse tööd, "Postimees" nr. 122, 1898.

eratunde võtma ladina keelest. 1878.a. jaanuaris astus ta 16-aastasena Pärnu gümnaasiumi ja sai viletsa ladina keele oskuse tõttu neljandasse klassi.¹ Pärnus õppides on V. Reiman samuti väga tubli, välja arvatud ainult matemaatika. Matemaatikas on ta keskpärane õpilane. Numbrirehel on tal viimasel aastal märgitud, et tubliduse ja küpsuse tõttu lubatakse tal juba jõuluks küpsuseksameid sooritada. Ta lõpetabki 1881.a. detsembris õppeedukuse poolest pingereas esimesena Pärnu gümnaasiumi. Au- raha hea õppeedukuse eest jääb siiski V. Reimaniil saamata formaalsetel põhjustel. Kooli direktor olevat isegi teinud ettepaneku õppekonna kuraatorile lõpueksamite kohta käiva instruksiooni muutmiseks. Seda V. Reiman ise ei teadnud ja pole teada, kas ettepanek vastu võeti.²

Nii nagu Viljandi koolipäevil on olnud V. Reimani ka Pärnus vaikne, tõsine ja omaette noormees, kes põhiliselt raamatute taga istunud ja omaealistega vähe selt- sinud. On olnud korralik ja viisakas. Tegelikult ei olnudki tal suurt võimalust teistega suhtlemiseks, sest mittedaksameelsuse pärast pandi ta kaasõpilaste poolt põlu alla. Koolis ei kõnelenud kaasõpilased temaga sõnagi. "Eesti rahvas oli surmale määratud ja kes sidus en- nast surnu külge, sellele oli määratud põlgus. Eestlas- test kaasõpilased tahtsid ju kõik sakslased olla."³ Ka-

¹Tolleaegsetes koolides oli klasside järjestus vastupidi- ne praegusele: gümnaasium algas 7. klassiga, lõppes 1. klassiga.

²A. Palm, samas, lk. 30.

³A. Palm, samas, lk. 32.

daklus ajas oma juuri visalt laiali. Pärnu perioodil on V. Reiman veel rahvusliku liikumise demokraatliku - progressiivse suuna mõju all, sest C. R. Jakobson te- gutses neil aastail just Viljandis ja Pärnus. Oli vai- mustatud Jakobsoni "Kolmest isamaa kõnest".¹

1882.a. jaanuaris astus V. Reiman Tartu Ülikooli usuteaduskonda. Ka ülikoolis kuulub V. Reiman õpinguis hästi edasijõudvate üliõpilaste hulka.

Ülikoolis astus ta kohe C. R. Jakobsoni poolt ju- hitavasse Eesti Kirjameeste Seltsi, sest sel perioodil kuulus V. Reiman veel Jakobsoni poolehoidjate hulka. Kui märtsis 1882 C. R. Jakobson ootamatult suri ja le- vitati tema värvitrukis pilte, oli ka V. Reiman üks ostjatest.²

1883. aastal oli V. Reiman nende kaheksa mehe seas, kes Eesti Üliõpilaste Seltsi asutajatena põhikirjale alla kirjutasid. Eesti Üliõpilaste Seltsis täitis V. Reiman kirjatoimetaja, laekuri, abiesimehe ja lõpuks esimehe (1886.a. I ja II semestril) kohustusi.³ Eesti Üliõpilaste Seltsis pidas V. Reiman 1883. aastal oma esimese avaliku kõne "26 Märtsi 1819 mälestuseks", see trükiti hiljem ka ajalehes.⁴ Selles ülistas ta tsaare

¹A. Palm, samas, lk. 36.

²A. Palm, samas, lk. 36.

Vestluses O. Ibiusega selgus samuti, et algul oli V. Reiman Jakobsoni austaja, hiljem läks J. Hurda poole üle. O. Ibiuse suulised andmed, Tartus, 17. mail 1974.

³P. Põld, Villem Reimani mälestuseks, Tartu 1924, lk. 6.

⁴"Olevik" 1883, nr. 13.

Aleksandreid ja pidas 26. märtsi 1819.a. suurpäevaks eestlaste ajaloo. Kõne viitab tugevale vene orientatsioonile, mis oli omane C. R. Jakobsonile. Seega oli tol ajal tunda veel V. Reimani juures C. R. Jakobsoni mõju.

Üliõpilaspõlves pidas V. Reiman arvet oma kultuste kohta, mida tegi juba Viljandi ja Pärnu koolipäevil. See arvepidamine võimaldab heita pilku tema huvialadele, milleks olid teater, muusika ja ajakirjandus.¹

Üliõpilasena teda huvitasid usuteaduse õpingute kõrval eesti keel ja kirjandus, kultuuri ja rahvuspoliitiline olukord. V. Reiman käis kuulamas M. Veske emakeele loenguid. Ta elas kaasa eesti ühiskonna siseelus toimuvale käärimisele rahvuslikul pinnal ja tundis muret Eesti tuleviku pärast. Tuleviku, mis tema arusaamise järgi pidi olema eesti kodanliku intelligentsiga eesotsas. Nii kujuneski V. Reimanist juba üliõpilasaastail natsionalistlik-idealisticliku suuna esindaja eesti rahvuslikus liikumises.

1887. aasta sügisel lõpetas V. Reiman Tartu Ülikooli teoloogia teaduskonna. Oktoobrikuus sooritas ta Riias vaimulikule ettenähtud eksamid ning alustas prooviaastat Peterburis dr. J. Hurda juures.²

¹A. Palm, samas, lk. 36.

²"Postimees" 1857-1907. 50-aastase kestuse mälestuseks, lk. 229.

3. Edasine elukäik

28. märtsil 1888. aastal sai V. Reiman Peterburi Jaani koguduse abiõpetajaks. J. Hurda eeskujul hakkas tegelema eesti vanema kirjakeele uurimisega.¹ Ta ergutas kirja teel ka Tartu sõpru J. Hurda eeskujul rahvaluule kogumisele.

Mai lõpust augusti alguseni oli ta kodumaal puhkusel, kus oli päevakorras kohasaamise võimalus. Siiski ei avanenud sobivat kohta ja augustis on V. Reiman jälle Peterburis tagasi, kuhu ta jäi järgmise aasta aprillikuu lõpuni.

Peterburis olles kuulus V. Reimani sümpaatia juba täielikult J. Hurdale. C. R. Jakobsoni ja J. Hurda vahelise tüli analüüsimisel hakkas V. Reiman nüüd täielikult õigustama J. Hurta. Et V. Reiman hakkas C. R. Jakobsoni alahindama ning J. Hurta ülehindama, tulenes V. Reimani kui kodanlik-klerikaali ühiskondlik-poliitilistest veendumustest. Oma 1888. aastal ilmunud artiklis "Kirjanduse põllult" püüdis V. Reiman kirjanduses olevat mõõna-perioodi veeretada jakobsonlastele, kes Eestis tormi tekitanud, mis on isegi aastate kaupa rüüstamise tööd teinud. V. Reiman lugés suureks paheks neid kurnavaid tülisid, mida jakobsonimeelsed on pidanud.²

1889. aasta aprillis sõidab V. Reiman Peterburist Eestisse. Aprilli lõpust kuni septembri lõpuni oli V.

Reiman ase- ja abiõpetaja Kolga-Jaanis. Siinne rahu ja

¹"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 229.

²Eesti kirjanduse ajalugu, II köide, lk. 623.

vaikus ning vähene töö aseõpetajana soodustasid ka tema ühiskondlikku tegevust. Ta alustas ka karskustegevust, mis jätkus elu lõpuni.

1890. aastal oli V. Reiman ametis Valga-Luke eesti koguduses.

26. oktoobril 1890 kutsutakse V. Reiman Kolga-Jaani õpetajaks. 29. novembril kinnitas konsistoorium valimise ja 2. detsembril pidas V. Reiman Valgas lahkumisteenistuse. 16. detsembril õnnistatakse V. Reiman Kolga-Jaani koguduse peale praost A. Vestren-Dolli poolt J. Hurda ja E. v. Mickwitzi assisteerimisel.¹

Nüüd sai Villem Reiman lõpuks kindla kodu. Kolga-Jaani kihelkond oli V. Reimani sinnaasumisel üks mahajäänumaid. Suuruselt oli kihelkond keskmine. Looduse poolest oli see sarnane V. Reimani sünnikohaga - metsade, soode ja rabade rikas. Kirikumõis ise oli üks suuremaid Eestis. Kirikuvald oli jaotatud rendikohtadeks, neist saadav rent moodustas õpetaja palga. Kolga-Jaanit peeti üheks tulusamaks õpetajakohaks Eestis. Kuna V. Reimanil jäi endise õpetajaga leping, mis kohustas üks kolmandik tuludest eelkäijale andma, siis Reimanile ei kujunenud see koht nii suureks tulutoojaks, kui oli seda ta eelkäijal.²

V. Reiman hakkas kõigepealt oma käejärgi majanduselu korraldama. Kõigepealt hakkas korralikku karja soetama, põldusid kividest puhastama, muretses põllutööriistu ja õppis tundma põllumajanduslikku kirjandust. Ta seadis

¹A. Palm, samas, lk. 66.

²F. Toomus, Villem Reiman, Tallinn 1935, lk. 22.

kõik eeskujulikku korda. Park kirikumõisas on rajatud suurelt osalt V. Reimani poolt, samuti kaks viljapuu-aeda.

1891. aasta suvel abiellus V. Reiman Paula Normanniga, kelle kodus oli ta üliõpilaspäevil kostil. Laulatus toimus eesti keeles, mille pärast oli kadakast ämmaga lahkarvamised.¹

V. Reiman kui luteriusu veendunud pooldaja sattus Kolga-Jaani koguduses vastuollu vene õigeusulistega. Tema peale algasid kaebused ja 1891. aasta sügisest oli ta ligi kolm aastat politsei valve all.²

Kohe pärast õpetajaks saamist hakkas V. Reiman hoolitsema vaimuelu eest Kolga-Jaanis. 1892. aastal asutati V. Reimani kaastegevusel siin laulukoor. Samal aastal alustas ta koguduse raamatukogu rajamist. Eriti agar oli V. Reiman kohalikus karskusseltsis. Rõikale asutati teemaja, kus esineti näitemängudega.

Kaebused veneusuliste poolt ei lakka ja 18. veebruaril 1893. aastal mõistis Riia ringkonnakohus väljastõidustungil V. Reimani vaimulikuseisusest lahti ning kaheksaks kuuks vangi. Asi lõppes siiski armuandmisega.³

Alates esimesest Kolga-Jaani aastast on V. Reimani pidevalt tugevad tervisehäired. 1898. aastal oli ta esimest korda Kuressaares mudavanne võtmas ja seal arst avastas tal ka südamerikked. Ta käis veel mitu korda Ku-

¹F. Toomus, samas, lk. 22.

²P. Põld, samas, lk. 10.

³A. Palm, samas, lk. 80.

ressaares ravil ja 1904. aastal oli ta Võsul. Puhkusest ja ravist oli tal siiski nii palju kasu, et talvedest, mil tervis halvem, oli kergem üle saada.

Oma perekonna ja laste eest hoolitses ta südamilikult. "Reimani kodust võtsin ma ühe liigutava mälestuse kaasa, kõik need kolmkümmend aastat ja enam, mis sellest tagasi, on see mul elavalt silmade ees seisnud ja ma ei unusta seda iial: õhtupalve tund. Ümmardajad, sulased, külalised kõik saalis koos. Proua Reiman klaveri ees, lapsed - väikesed mudilased alles - ema ümber müt-sakus, nende selja taga Reiman. Kui ta sinnamaale oli jõudnud, lõi ta käed naise ja laste ümber, ja neid nagu oma käte vahele varjates, neid süleldes ..." ¹

Reimanite esimese lapsena sündis 16. oktoobril 1892.a. tütar Helmi, kellest sai etnograaf. 1901. aasta sügisel saatis V. Reiman tütre Helsingisse kooli, kus ta õppis viisteist aastat ja lõpetas 1916. aastal Helsingi Ülikooli. See teadlik soome orientatsioon oli V. Reimani kogu ta elu aeg. Tegelikult oli selles tunda C. R. Jakobsoni, mitte J. Hurda mõju, mida V. Reiman ise ei tunnistanud. ²

1895. aastal sündis poeg Heino, kes suri noorelt. 1897. aastal sündis poeg Ilmari, kes hiljem töötas Tartus notarina. ³ 1898. aastal sündis tütar Linda (abielus Jüri Parikuga), kelle lapselaps Jüri Parik õpib praegu Tartu Riiklikus Ülikoolis teisel kursusel bioloogiat.

¹A. Kitzberg, Uhe vana "tuuletallaja" noorepõlve mälestused, Tallinn 1973, lk. 189-190.

²A. Palm, samas, lk. 84.

³O. Ibiuse suulised andmed, Tartus, 17. mail 1974.

Tütar Helmi

1899. aastal sündis tütar Aino (abielus Käsper), 1902. aastal Hella ning 1907. aastal tütar Mai.¹

1902. aastal valmis Kolga-Jaani karskusseltsil "Eesmärk" oma hoone, mille ehitusplatsi V. Reiman andis tasuta. Ka suurema osa ehitusmaterjalist vedas ta kohale oma kulul ja juhatas ehitustöid. See maja jäi pikaks ajaks Kolga-Jaani seltskondliku elu keskuseks. Kodanliku diktatuuri aastail nimetati see maja Kolga-Jaani V. Reimani nimeliseks Bahvamajaks.

1912. aasta paiku pidas V. Reiman karskusseltsi

¹66 Palm, samas, lk. 85.

majas terve rea kultuuriajaloolisi loenguid ja 1915. aastal laskis V. Reiman valida end karskusseltsi esimeheks.

1902. aastal oli V. Reiman Kolga-Jaani põllumeeste seltsi aktiivne liige. 1906. aastal tegi ta oma maadel esimesi soo kuivatamise katseid.

1907. aastal käis V. Reiman Rootsis ja oli valmistatud rootsi põllumajandusest. Pärast seda näitas ta põllumeeste seltsile sooharimise tulemusi. Muraka sool. Hulk aastaid oli ta põllumeeste seltsi revident. 1912. aastal valmis V. Reimani eestvedamisel Kolga-Jaanis meierei. Viimaseks ettevõtmiseks põllumeeste seltsis oli tal kihelkonna maakarja registreerimine ja selle arvele võtmine (ülevaatus) kirikumõisas 1913. aastal.

Seoses sõjaga hakkas 1913. aastal asutatud piimaühisus alla käima. 1916. aasta sügisel otsustati piimaühisus likvideerida. V. Reimanile valmistas see palju meelehärmi, sest see oli tema ühistegevusele suureks löögiks.

1911. aastal alustas V. Reiman laenu- ja hoiuühisuse asutamist Kolga-Jaanis ja oli ise esimesi sellesse astujaid.¹

Ka Kolga-Jaani aleviku rajamisel oli V. Reimanil teatav osa, sest tema ettepanekul jagati kirikumõisa maatükke pikaajalisele rendile. Nii kerkiski tema eluajal hulk maju kiriku lähikonda.

¹A. Palm, samas, lk. 92.

1905. aasta kevadel sooritas V. Reiman esimese välisreisi Saksamaale ja Austriasse. Viinist sõitis ta edasi Pariisi koos Karl Menninguga, kes seal näitejuhiks oli õppimas. Ühtlasi oli see tema esimene ametpuhkus.

Kuigi V. Reiman oli 1905. aasta revolutsiooni sündmuste vastu, mõistis ta hukka karistussalkade tegevuse. V. Reiman püüdis igati aidata karistusosaluseid. "Kirikumõis oli noil ajal nagu salastaap, kuhu hädateated kokku jooksevad ja kust sõnumikke ja hoiatusi välja saadetakse, ning kus Reiman tarbekorral südaööl voodist välja kargab, et appi rutata, kus abi vaja on."¹

Pärast 1905. aastat sündmusi muutus V. Reimani vahekord Võisiku paruni Mühleniga väga teravaks. Viimane oli juhtinud karistussalkade tähelepanu just V. Reimani-le enesele. V. Reiman kutsutigi Kohilasse karistussalga ülema juurde. Asi lõppes siiski ähvarduse või hoiatusega.

V. Reimani tervislik olukord aga kogu aeg läks halvemaks. 1910. aastal sõitis ta Berliinist Wiesbadeni erahaiglasse. Märtsis 1913. aastal käis ta Soomes ravil. V. Reimanile soovitasid arstid absoluutset rahu ja ametist lahti võtmist. See ei olnud võimalik, kuna lapsed tahtsid koolitada. 1914. aastal oli V. Reiman lõunas Aadria mere rannikul ravil, kuid kõik see ravi aitas teda ainult ajutiselt. 1916. aastal aga tervis siiski ajutiselt paranes. Ta võttis ette mitmed sõidud nii Tallin-

¹A. Palm, samas, lk. 97.

nasse ja Viljandisse.

9. juulil 1916.a. oli perekonnas kolmekordne pidu: tütre Helmi laulatus, Reimanite hõbepulm ja tütre-tütre ristsed. Ise on ta siis juba väga haige.

1917.a. jaanuaris tervislik olukord veelgi halvenes. Abikaasa haigestumise tõttu ei olnud V. Reimanil ravile minek võimalik. Kevadel, teedelagunemise ajal tema tervislik olukord ei kannatanud teda Tartu transportida.

Oli revolutsioonikevad, nii ühiskond kui loodus olid täis rõõmu, aga koolist koju suvevaheajale sõitnud lapsed leidsid eest ääretult haige isa, kellest oli järel veel suur elutahe.

25. mail 1917 V. Reiman suri. Villem Reiman maeti Kolga-Jaani kalmistule oma väikese poja Heino kõrvale. Ajalehtedes ilmusid V. Reimani surmakuulutused ja kaastundeavaldused. "Postimees" teatas oma kauaaegse kaastöölise matusekorraldamisest.¹ "Postimees" andis ka ülevaate matusetalitusest ja tõi ära katkendeid järelhüüetest.²

Avaldati veel V. Reimani elulugu käistlevaid artikleid ning 1924. aastal tõsteti üles V. Reimani mälestuse jäädvustamise küsimus.³

Eesti kodanlus nägi V. Reimanis oma ideoloogi ja sellepärast püstitati talle Tartu Toomele mälestussammas 1930. aastal.

Paljud V. Reimani mõtted ja ettevõtmised ei olnud

¹"Postimees" nr. 109, 1917.

²"Postimees" nr. 112, 1917

³"Postimees2 nr. 61, 1924.

vastuvõetavad ja arusaadavad kohalikule rahvale. Ta läks mõningates püüdmistes ja sihtides äärmusse, et isegi sõp-
radel oli raske teda mõista.¹

Kaks aastat tagasi peeti Kolga-Jaanis Kolga-Jaani päeva, kus mälestati ka V. Reimani tegevust siin. Seal jäi kõlama mõte, et teda ei peeta meeles kui pastorit vaid kui ühiskonna- ja kultuuritegelast.²

¹F. Toomus, samas, lk. 35.

²O. Ibiuse suulised andmed, Tartus, 17. mail 1974.

II peatükk

VILLEM REIMANI OSAST EESTI KULTUURILOOS

1. V. Reiman ajakirjanikuna

Kuigi mitmed V. Reimani ettevõtmised ja ideed ei leidnud pooldajaid ja et pastorina oma ühiskondlik-politilistes vaadetes oli ta konservatiivne, on tal siiski teeneid eesti rahvusliku kultuuri arendamisel. Oma uurimistöös püüdis V. Reiman üldiselt jõuda usaldusväärsete allikmaterjalideni, kuid kahjuks jättis väga sageli neile viitamata. Sellele veale tema uurimistöös juhiti mitmeid kordi tähelepanu juba kaasaegsete poolt. Ta oli eesti kirjandusloo vanima perioodi süvenenuma uurimistöö algataja. Olgugi, et ei saa märkimata jätta seda, et faktide valgustamine oli ühekülgne ja suur osa oli tema subjektiivsetel kujutlustel, tõi ta siiski minevikust esile paljugi hinnatavat.¹ Esimene kaalukam töö oli G. Mülleri jutluste publikatsioon, mis ilmus 1891. aastal, eessõna. Selles V. Reiman tegi kindlaks tekstide autori, millega seoses ilmutas tähelepanuväärivaid teksti-

¹Eesti kirjanduse ajalugu, lk. 642.

kriitilisi võimeid. Üsna mitmeid lühiuurimusi avaldas V. Reiman kirikukirjanduse keele arendajate kohta, näiteks Rossihniuse, Virginiuse ja Hornungi kohta. Ta on avaldanud mitmeid lühiuurimusi ka mitmete koolitegelaste, nagu Forseliuse, Ignati Jaagu jt. kohta. V. Reiman kirjutas eessõna ning oma aja kohta üsnagi põhjalikud kommentaarid "Kalevipoja" uuele saksakeelsele väljaandele (1900).

Palju aastaid V. Reiman tegutses publitsistina.

Eesti ajakirjandusel on käesolevaks ajaks juba küllalt soliidne vanus, esimene eestikeelne leht ilmus aastatel 1766-1767. Perioodilise trükisõna teened meie rahva kultuurrahvaks kujunemisel on suured.¹

Algul ilmusid meil ajalehed nn. nädalalehtedena. Selleks oli ka palju põhjusi. Kõigepealt ei võimaldanud hariduslikud olud päevalehele lugejaskonda, sest polnud lugejaid algul maarahva madala kultuuritaseme tõttu nädalalehelgi. Vaja oli lugemine selgeks saada ja siis sai hakata alles mõtlema ajalehe lugemise traditsiooni loomisele. Tõsiseks põhjuseks olid ka majanduslikud olud, sest ränga mõisatööga koormatud talupojal oli raskusi lehe saamisega. Oma osa etendasid ka halvad liiklusolud, mistõttu postisaadetiste kohaletoometamiseks kulus palju aega. Seega puudusid päevalehele kõige olulisemad omadused: elutempo vajalik kiirus, maailmatunnetuse intensiivsus, elule kaasamõtlemine ja sellest osa saamine.²

¹Kogumik, Läbi kahe sajandi, Tallinn 1971, lk. 5.

²M. Kahu, Nädalalehest päevaleheni; Kogumik, Läbi kahe sajandi, Tallinn 1971, lk. 23.

Kapitalismi arenemine, eesti rahvuse kujunemine ja rahvusliku liikumise tõus andsid tõsise tõuke eesti ajakirjanduse arengule.

1886. aastal Eesti Üliõpilaste Seltsi vilistlane K. A. Hermann, "Postimehe" toimetaja, kutsus kõiki seltsi liikmeid kaasa lööma ajalehe töös. K. A. Hermannist sai see mees, kes kirjutas uue peatüki eesti päevalehe ajalukku. 1891. aastal kirjutas K. A. Hermann, et ta ei usu, et eesti rahvas ilma päevaleheta läbi saab, sest maailma ajalooratas veerevat kiiresti ja seega haritud eestlane tahtvat kõike teada, mis maailmas sünnib.¹

Kümme aastat püsis "Postimees" Eestis ainukese päevalehena, kuni tema kõrvale uus ajaleht "Teataja" ilmus.

V. Reiman alustas oma ajakirjanduslikku tegevust A. Grenzsteini poolt toimetatud "Oleviku" juures.² Tema esimene artikkel "Olevikus" oli "26 Märtsi 1819 mälestuseks", mis oli pühendatud pärisorjuse kaotamisele Eestis. Põhiline selles artiklis on tsaaride Aleksandrite ülistamine. V. Reiman peab 26. märtsi 1819.a. eestlaste ajaloo suurpäevaks ning paneb suuri lootusi tsaarivalitsusele.

Tegelikult alguseks oma ajalehe töös peab V. Reiman ise aastat 1886,³ olgugi et ülikoolipäevil oli avaldanud mitu artiklit. Alates 1886. aastast kirjutas V. Reiman sõnumeid, raamatute arvustusi ja artikleid kirjanduse, ajaloo, kirjanduse ja kirikuloo kohta, samuti kir-

¹M. Kahu, samas, lk. 47.

²"Olevik" nr. 13, 1883.

³"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 229.

jutas ta karskusliikumisest.¹ Tähtsamaiks võiks sel perioodil nimetada J. V. Janseni 70. sünnipäeva puhul kirjutatud artiklit (1890). Samal aastal kirjutas ta karskusteemalised artiklid "Kas elutilk või surnumeri?" ja "Mis Ameerika rahvas viinapõletajatest ja kõrtsimeestest arvab". Siia perioodi kuulus artikkel "Kuidas ja kunas hakkasivad meie esivanemad põldu harima?" ja samuti kirjutas "Kodu", kus käsitletakse rahva elu ja alkoholi tarvitamist kodudes.² Ka "Sakalale" tegi V. Reiman kaastööd. "Sakalas" avaldatud artiklis, "Kellele asutame põllutöökooli?" on vaatluse alla võetud alg- või kesk-põllutöökooli kasulikkuse probleem.³

Möödunud sajandi lõpuaastatel hakkas Eestis levima materialistlik maailmavaade. Selle esimesteks levitajateks olid Tartu Ülikooli demokraatlikult meelestatud üliõpilased. Läti üliõpilased asutasid isegi marksistliku ringi "Pipkoolonia". Selle ringiga oli seotud ka E. Vilde ja rida teisi eesti haritlasi, kes hakkasid huvi tundma marksistlike ideede vastu. Nendel tekkis vajadus oma uusi mõtteid levitada - populariseerida. Selleks võis olla ajaleht. Esimeseks tribüüniks saigi Tartus "Postimees", mis ilmus E. Vilde tegelikul toimetamisel aastatel 1895-1896. (K. A. Hermann oli edasi ajalehe tegelik omanik) Ajalehes ilmus F. Mehringi tööst "Ajalooline materialism" ülevaade, kus on ühiskondlikke nähtusi hinnatud materialismi seisukohalt. Samal perioodil on

¹"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 229.

²"Postimees" nr. 260-262, 1892.

³"Sakala" nr. 29, 1895.

"Postimehes" kirjutatud darvinismist ja teisi artikleid materialistlikust ühiskonnakäsitusest. Tähtis artikkel ilmus ka E. Vildelt 1895. aastal, mis kandis pealkirja "Haritlased". Selles on juttu allegoorilises vormis klassiühiskonnas valitsevatest vastuoludest, kurnamisest ning inimese vabastamisest sellest revolutsioonilisel teel. Arvestades peale teoreetiliste artiklite veel ulatuslikke välispoliitilisi ringvaateid, võib E. Vilde poolt juhitud "Postimeest" pidada tol ajal sotsiaal-demokraatliku suunaga ajaleheks, nagu väidab J. Käosaar.¹

Kui rahahädas asuti "Postimeest" müüma, siis ei jätkunud ostmiseks jõudu niisugustel meestel, nagu Vilde, Haavakivi jt.

Samal ajal astus eesti kodanluse klerikaal-natsionalistliku ideoloogia kõige teadlikum ja järjekindlam esindaja V. Reiman oma poolehoidjatega (O. Kallas, H. Koppel) eesotsas nende rahalisel toetusel energiliselt samme "Postimehe" ostmiseks. Nad tahtsid "Postimeest" oma ideoloogia häälekandjaks muuta, mis ka õnnestus. Ajaleht osteti ligi 10 000 rubla eest ja toimetajaks kutsuti Orjoli kandis kohtualal tegutsev Tartu Ülikooli õigusteaduskonna lõpetanu J. Tõnisson.² Seega tuli J. Tõnisson "Postimehe" juurde tagasi, kus ta oli ka varem lühikest aega töötanud. koos E. Vildega. Neil ei olnud ainuüksi erinevad maailmavaated, vaid ka erinevad tööviisid ja harjumused. Nende koostöö ei kestnud kaua.³ Tänujust V. Reimani

¹J. Käosaar, Eduard Vilde sõnas ja pildis, Tallinn 1966, lk. 56.

²"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 65.

³J. Käosaar, samas, lk. 51.

sihikindlale tagurlusele ja põlisele vihale sotsialismi vastu sunniti E. Vilde "Postimehe" toimetusest lahkuma. Nüüd pääses "Postimehe" juures võimule konservatiivsete vaadetega kodanlik intelligents. Rahva seas levisid jutud, et "Postimees" olla kiriklaste omandus, J. Tõnisson olevat ainult nimeline omanik.¹ Sellega võib öelda, et "Postimehe" veerud kuulusid nüüd täielikult kodanlikele põhimõtetele. Ajaleht toetus peamiselt maakodanlusele ja linna eesti soost jõukamale kihile. Võib märkida, et "Postimehest" sai nüüd kodanliku propaganda alustugi. Pandi alus ka eesti intellitentsi organiseerumisele, kes pidi aitama kaastööd teha. Rõhutati eriti rahva kõlbelist kasvatust, lähtudes idealistlikest seisukohtadest ning pearõhk pandi rahvusliku iseteadvuse õhutamisele ja väljaarendamisele. Rahvusühtsuse nimel suhtuti eitavalt klassivõitlusse, töölisliikumisse ja marksismisse.

Eesti kodanlus ja osa heritlaskonnast koondusid Tartus agaralt "Postimehe" toimetuse juurde. V. Reiman püüab lehe juurde koondada loodusteadlasi, tehnilise haridusega noori Riia ja Peterburi kõrgematest õppeasutustest. Ta tahab kõik andekamad ja juba populaarseks saanud nimed enda teenistusse rakendada. See on teadlikuks taktikaks terava sulega kirjamehi kasutada "Postimehes"

¹"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 65.

Vestluses ENSV TA Ajaloo Instituudi töötaja O. Ibiusega kes on uurinud Kolga-Jaani materjale ja seega ka V. Reimani kodu-uurijana, kinnitab, et tegelik "Postimehe" juhtiv ideoloog oli V. Reiman.

valitseva ideelis-poliitilise suuna võitmiseks kas või ilukirjanduslikulgi alal.

1899. aasta sügisel oli J. Tõnissonil ja V. Reimanil olnud tõsine kavatsus astada Tallinna "Postimehe" lisaleht, mis hakkaks ilmuma hommikuti. J. Tõnisson teigi selleks energiliselt eeltööd Peterburis, Eestimaa kubernereri ja tsensor Truusmani juures.¹

Ka endised "Postimehe" progressiivsed kaastöölised E. Vildega eesotsas, kaotanud oma häälekandja, hakkasid otsima uut võimalust uue lehe omandamiseks. Esialgu ostsid nad K. A. Hermannilt ajakirja "Rahva Lõbuleht", mida ka Reiman-Tõnissoni rühm endale igatses.

E. Vilde initsiatiivil taotletakse uue ajalehe "Teataja" loa saamist. "Teatajast" lootsid võimud saada abimeest tsaaritruudusele kasvatamisel ja seega anti luba lehe asutamiseks. H. Põögelmann E. Vilde 60. sünnipäeva puhul märkiski, et "Teataja" pidi venestamise poliitikat ajama ja seega balti-sakslust närima. K. Pätsi, kes aitas ajalehte muretseda, usaldati tsaariametnike, pappide ja ülemprokuröri poolt täielikult.² Tegelikult hakkas ajaleht hoopis teises valguses tegutsema - kodanlikus käremeelsuses, eesotsas E. Vilde ja teiste demokraatlikult meelestatud haritlastega.

J. Tõnisson oli nüüd ärevil uue lehe ilmumise pärast. Ta ei julge küll veel kindlat otsust teha, enne kui arvab vajaliku olevat koos "mõni tünder soola süüa".³

Oli ju nüüd ainukesele päevalehele "Postimees" ilmumas

¹J. Tõnisson V. Reimanile 29.IX ja 30. XI 1899, KM KO, f. 105, nr. 6/13.

²J. Käosaar, "Teataja" saamisloost ja algusest. Läbi kahe sajandi, lk. 201.

³J. Käosaar, samas, lk. 203.

Võistleja. Nii kirjutas J. Tõnisson V. Reimanile mitu kirja, kus jääb päevakorra uue ilmuma hakkava lehega seoses olevad mõtted "kuid seda ma tean, et nüüd tõesti jõu kokku peab võtma, kuna nüüd ju rohkem uisapäisa olen saanud töötada."¹ "Teataja" kohta levis igasuguseid jutte. Räägiti, et leht hakkab ilmuma kahes keeles. E. Vilde vastaski sellele poleemilise kirjutisega "Uleaedsete "tere tulemast"".² "Postimees" ruttas pärast seda E. Vilde artiklit õiendama, et ei olevat sugugi ükskõik, kuidas uuemad eesti põllumeeste ja käsitöölise seltsid oma asju vene keeles ajavad.³

9. juunil 1901 teatas Trükiasjade Peavalitsus, et K. Pätsil lubatakse välja anda Tallinnas iga päev, välja arvatud pühapäevad, ilmuvat eestikeelset ajalehte. "Teataja".⁴ "Teataja" ilmumise järgi jälgisid ajalehte erilise tähelepanuga tsensor jassandarm. Mitte sugugi vähem ei jälginud "Teatajat" tema võistleja "Postimees" ja teised eesti ajalehed. Sihilikult ning pahatahtlikult süüdistas "Postimees" "Teatajat" sotsialismis.⁵

Enne "Teataja" ilmumahakkamist nägi V. Reiman juba ette, et algab võitlus kahe suuna vahel, ühelt poolt kodanlik-klerikaalne "Postimees", teiselt poolt kodanlik demokraatlike vaadetega "Teataja", kus eesotsas E. Vilde, M. Pung, M. Martna, O. H. Münther, H. Pöögelmann jt.

¹J. Tõnisson V. Reimanile 15 VI 1901, KM KO, f. 105, 6:13.

²"Teataja" nr. 4, 1 XII 1901.

³"Postimees" nr. 275, 5 XII 1901.

⁴K. Mihkla, Eduard Vilde elu ja looming, Tallinn 1972, lk. 216.

⁵"Teataja" 4 I 1902.

"Postimehe" vahekord "Teatajaga" jäi endiselt külmaks, sest "Postimees" kujunes ju 1905.a. revolutsiooni päevil kadettide programmi toetava Eesti Rahvameelse Eduerakonna häälekandjaks. Siit arenes nn. "majandusmeeste" ja "aatemeeste" ideelis-poliitiline diskussioon eesti ajakirjanduse veergudel. "Postimees" oli "aatemeeste" ja "Teataja" aga "majandusmeeste" ajaleht. Majandus oli ju "Teataja" lipukirjaks. Oli vajadus "Postimehe" religioosne moraal asendada kaasaegsema maailmavaatega - materialistlikuga. Oli vajadus analüüsida rahvahulkade praktilisi vajadusi ja neist lähtuvaid majanduslikke ning õiguslikke demokraatia printsiipe. Nende eest oli vaja asuda võitlusse.

"Teataja" omakorda süüdistab "Postimeest" orjameelsuses balti-sakslaste ees. Kahe ajalehe vahel käib vaidlus, kus "Postimees" V. Reimaniga eesotsas annab vastulöögi, artiklis "Võltsimata isamaalased". Selles artiklis arutab V. Reiman, kumb ajaleht on tõsisem isamaalane. Ta vaatleb rahvusliku mõtte arenemist alates Faehlmanni päevist ja leidis "Teataja" olevat hoopis Eesti Uliõpilaste Seltsi ja "Postimehe" õpilase olevat.¹

"Teatajat" süüdistati "Postimehe" poolt klassivõitluse õhutamises. Tegelikult "Teataja" sellest avalikult ei kirjutanudki. "Postimees" leidis, et "Teataja" oma majandusmeelsusega on ainult madala kõhuorjuse ja materialismi ülistaja, seejuures oli "Postimees" oma materialismi käsituses äärmiselt vulgaarne.² "Teataja"

¹"Postimees" 21 XII 1901, 288.

²"Postimees" 1901, 275, 288, 289, 290.

ringkond oli juba seisukohal, et rahvas jaguneb klassidesse; kellel on ka vastavalt erinevad huvid ja vajadused. Kehvemal rahval oli majandus eluküsimuseks.

"Teataja" ilmumine sai murranguks Eesti avalikus sõnas. "Teataja" leidis ka lugejaskonna laia poolehoidu, seda eriti Tallinna ja Põhja-Eestis.

Nüüd on ka mõistetav, miks V. Reiman oli mures "Postimehe" lugejaskonna ja eriti kaastööliste pärast. On siis ka arusaadav, miks Reiman isegi Tõnissoni noomib. "Ülepää rõhkem ühendust otsida, kui upsakalt teisi, kell vähe teised mõtlemised, pahandada ja hirvitada, nagu Sa just Peterburi meeste vastu seda teinud".¹

V. Reiman arvas, et nagu teistel rahvustel, peaks eestlastel samuti oma kõrgem klass olema, kes alama klassi õpetaks ja suunajas saaks. Töelise klassiolemuse selgitamisest eesti ühiskonnas ei tahtnud V. Reiman kuuldagi, mida püüdis "Teataja" teha. "Postimees" kuulutas, et klassivõitlus lahutab inimesi ja viib kibedemale võitlusele, aga mitte rahule ega vendlusele. Rahvusliku tunde hoidmine pidi Reimani arvates just esikohal seisma, sest muidu ei suudetavat võidelda isegalitsuse ega sakslaste vastu.²

Vaidlusi tekitas ka "Eesti aristokraatia" probleem. Niimoodi nimetas "Teataja" "Postimehe" ümber koondunud ringkonda. "Postimehe" arvates otsib "Teataja" ka endale haritud ringkonda, mis oleks saksa mõjust vaba.³

¹J. Käosaar, samas, lk. 204.

²"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 100.

³"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 100-101.

Ka saksa poliitilise erakonna poolt ilmus uus saksameelne ajaleht "Isamaa". Leht ei läia suurt lu-gejaskonda ja "Postimees" tunnistas rõõmuga, et rahva hulgas oli tõusmas saksavastane meeleolu. Toonitatakse, et eesti rahvas ei ole sugugi vähem väärt kui käputäis sakslasi. Meie rahva edasimihekut ei tohi midagi segada. Tuleb minna edasi ja kultuuritaseme tõusuga saavutada kõik, mida igatseme. Lõpuks, kui eestlased on ka mingid õigused saavutanud, siis võivad rääkida sakslased ühe-õiguslusest meie maal.¹ Võib täheldada V. Reimani puhul seda, et tema kui saksastamisvastase võitluse pooldaja ei näinud seda võitlust muul teel, kui leplikkuse ja rahvusliku iseteadvuse näol. Selles võitluses nägi ta eesotsas peamiselt just eesti haritlasi - kodanliku intelligentsi esindajaid.

Kui 1906. aastal läksid kooliolud lahendamaks emakeelsete koolide avamiseks, siis sai rohkem vastu hakata ka saksastamise püüdele, selleks tegi ka "Postimees" propagandat. Emakeelse hariduse andmist peeti eriti tähtsaks linnades, et lapsed ei oleks sunnitud saksa koolidesse minema ja sakslaste poolt soovitud kadakateks saama.² V. Reiman oma artiklis "Kas sõnad või teadmine, kas verbalismus või realismus?" jutustas oma isiklikest üleelamistest umbkeelses saksa koolis, arutab, milline koolikorraldus oleks õigem ja kutsub üles kõiki välja-astuma emakeelse kooli eest.³

¹"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 123.

²"Postimees" 1857-1907. 50-aastase ..., lk. 123.

³"Postimees" 1908 nr. 72-74.

"Postimehe" pere lehe 50. aasta juubeli
puhul 1907.a. V. Reiman teises reas vasakult seitsmes

Tegelikult jäi "Postimees" V. Reimani kaastöö pe-
rioodil demokraatliku kultuuriarengu pidurdavaks jõuks.
"Postimehe" ringkond esines võrdlemisi organiseeritult -
ajalehe ümber oli koondunud Eesti Kirjanduse Selts ja
Eesti Uliõpilaste Selts. Kirjanikest olid "Postimehega"
seotud K. E. Sööt, E. Enno, A. Haava, A. Kitzberg, Aino
Kallas ja kriitikutest A. Jürgenstein ning K. A. Hind-
rey. Reaktsiooni perioodi olukord soodustas "Postimehe"
ringkonna tegevust ning tänu agaratele ideoloogidele
V. Reimanile ja J. Tõnissonile, kes vilunud ühiskonna-
ja kultuuritegelastena suutsid kõikuvat elementi enese

poole võita, saavutas "Postimehe" ringkond Tartu ja Lõuna-Eesti kultuurielus kaaluka koha.

2. Osavõtt seltside tööst

Eesti ühiskondliku organiseerumise ajalugu ei ole pikk. Ta algas möödunud sajandi 60-ndatest aastatest.

Rahvusliku ärkamise mõjul tekkis rida ühissettevõtteid, aga sajandi lõpuks nende arv vähenes.

Käesolevas töös on vaadeldud esmalt Eesti Kirjameeste Seltsi.

"Mõte üht iseäralist seltsi asutada, kes ühendatud jõuga Eesti kirjavara kasutada ja Eesti keelt harida püüaks, oli jo mitu aega siin ja sääl, liikumas."¹ Need sõnad ütles Eesti Kirjameeste Seltsi esimene president Jakob Hurt.

Eesti Kirjameeste Selts oli eesti rahvusliku liikumise ülemaalina kirjanduslik-kultuuriline organisatsioon. Ta loodi Tartus ja tegutses 1872-1892. Seltsi ülesandeks oli edendada eestikeelsete raamatute kirjutamist, vanavara kogumist, eesti teaduste akadeemiast jm. Seltsi üldkoosolekud omasid üldkultuurilist tähtsust. Aastatel 1872-1881 oli seltsis ülekaalus mõõdukas vool (esimeheks J. Hurt), seejärel käremeelne esimees C. R. Jakobson. Pärast viimase surma puhkenud tülides selts lagunes ja likvideeriti 1894.a.

Kui V. Reiman ülikooli astub, kuulus ta varsti Eesti Kirjameeste Seltsi liikmete hulka, kus siis oli

veel juhtides C. R. Jakobson.¹ Uldse Jakobsoni presidendiks olemise aja jooksul toimus liikmete arvu suur tõus.² V. Reimani üks esimestest sõnavõttudest ilmub "Olevikus". Ta astus Kunderi vastu üles, kes tema arvates on ka üks nendest, kes püüdsid silmi teha saksa ringkonnale ja saavutada vene ülemuse soosing. Reimani arvates on mitme pidulise rõõmukarikasse sapisilk langenud.³ Üldiselt siiski Reiman sel perioodil seltsi tegevusele erilist mõju ei avaldanud ja põhjuseks võis olla tema lahkumine Peterburi Hurda juurde. 1890.a. näeme Reimanit juba aktiivselt tegutsemas, 29. augustil peeti Eesti Üliõpilaste Seltsis V. Reimani algatusel ja tegelikul korraldusel suurem kirjanduslik koosolek, millest peale Seltsi liikmete ja vilistlaste võttis osa ka rida vanemaid, Eesti Kirjameeste Seltsiga vaenujalal olevaid mitteakadeemilisi tegelasi.

V. Reimani Eesti Kirjanduse Seltsi liikmekaart

¹V. Mälk, Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folklooristika arengus, Tallinn 1963, lk. 214.

²A. Palm, samas, lk. 31.

³"Olevik", 1887, nr. 31.

Reiman kuulatas tülitsejate sõnavõtte, avaldas arvamust, et olukord tulevikus peab muutuma.¹ Kui K. A. Hermann sai esimeheks, siis oli Reiman see, kes teda õpetas ja abistas Seltsi töö korraldamisel.² Pikem jaagelemine käis järgmise koosoleku koha pärast, mis lõppes likvideerimiskoosolekuga Tartus. Sel koosolekul valiti protokollijaks ja juhatajaks V. Reiman. Vaatamata sellele, et vastasrindega oli palju poleemikat, kuid tema kuuluvust seltsi pidasid asja huvides tema mõtteosalised tähtsaks. ja nii oligi ta seltsi lõpuni selle eestseisuselliige.³

Kuigi Eesti Kirjameeste Selts oli likvideeritud sisemiste vastuolude tõttu, tähtis see siiski tühimiku meie kultuuriellu. Uue kirjandusliku seltsi rajamine sai teoks alles 1907. aasta. Selle loomise initsiatiiv kuulus "Postimehe" ringkonnale, mis säilitas juhitavad positsioonid seltsi tegevuses. Oma struktuurilt erines uus selts mõnevõrra eelkäijast. Põhikiri nägi ette juhatuse kõrval ka asemikkudekogu. Viimane moodustas seltsi iseseisva lüli ja aitas kõrvaldada sisemised hõõrumised, mis lõhestasid eelmise seltsi tööd. Seltsi esimeheks oli 1907-1913 Villem Reiman. Aastal 1908 oli liikmeid isegi 800 ja hiljem on see arv veelgi tõusnud.⁴

Selts korraldas aastas kaks üldkogu koosolekut Tartus ja kirjanduslikke koosolekuid teistes linnades. Selt-

¹F. Tuglas, Eesti kirjameeste Selts. Teosed, 5. kd., Tallinn 1958, lk. 283.

²F. Tuglas, samas, lk. 283.

³

F. Tuglas, samas, lk. 444.

⁴Eesti kirjanduse ajalugu, lk. 302.

sis esitati kirjanduse aasta ülevaateid žanrite järgi. Töötasid keele-, ajaloo-, rahvakirjanduse- ja koolikirjanduse toimkonnad, eri toimkond hoolitses ajakirja "Eesti Kirjandus" väljaandmise eest. Iga toimkonna peaülesandeks oli oma erialale vastava kirjanduse soetamine, tõlkimine ja kirjastamine. Seltsi toimetiste sarjas ilmusid tõsisemad kirjanduslikud uurimused ja ajaloo-alased tööd, nagu M. Kampmaa "Eesti vanem ilukirjandus" ja "Eesti kirjandusloo peajooned" I ja II. Alates 1909. aastast ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat. Kuid ka kirjanduse seltsis ei lähe kõik pahan dusteta. Mäiteks käib võitlus auhinnakomisjonide töös. Palju poleemikat tekitas E. Vilde novellikogu "Tabamata ime" ja mõned teisedki E. Vilde tööd. Vilde jäetakse auhindamata, talle määratakse ainult toetusraha.¹ Siin ilmnevad V. Reimani kui seltsimehe reaktsoonilised vaated suhtumises E. Vilde võimetesse ja loomingusse. Nii jäi ka E. Vilde romaan "Prohvet Maltsvet" kõrvale. V. Reimanile kui esimehele ei olnud E. Vilde maailmavaade ja realistlik looming vastu võetavad. V. Reiman nimetab E. Vilde novelli "Kuiival" isegi pornograafiliseks. Et auhinna asemel Vilde toetusraha saadetakse, solvub kirjanik ja saadab selle tagasi. Trükis avaldab Vilde eri brošüürina "Avaliku kirja" ja saadab selle Eesti Kirjanduse Seltsi üldkoosolekule, protestiks. E. Vilde protest loetakse koosolijate enamuse poolt põhjendamatuks ja ko-

¹Eesti kirjanduse ajalugu, lk. 302.

misjoni tegevus tunnistatakse õigeks.¹ E. Vilde ignoreerimisest nähtub, et auhinnakomisjon töötas "Postimehe" ringkonna mõõdupuu järgi.

Esimese maailmasõja puhkemise järel seltsi tegevus läks loiuks.

Vaatamata sellele, et seltsi eesotsas olid "Postimehe" ringkonda kuuluvad vanameelsed kultuuritegelased, andis seltsi tegevus hinnatavaid tulemusi kirjanduse populariseerimisel. Uurimistöös olid tulemused tagasihoidlikud.

Ainuüksi ajakirja "Eesti Kirjandus" väljaandmisega asutas suure teene eesti kultuurileole.

Eesti Üliõpilaste Selts. V. Reiman teises reas paremalt teine.

¹K. Mihkla, Eduard Vilde elu ja looming, Tallinn 1972, lk. 353.

Eesti Üliõpilaste Selts oli üheks vanimaks seltsiks, mille rajajate hulgas oli V. Reiman. Selts kujunes suurimaks eesti üliõpilaste organisatsiooniks. Alguse sai ta 1870.a. eesti üliõpilaste kooskäimisest. Põhikiri kinnitati 1883. aastal.

Eesti Üliõpilaste Seltsi ülesannete hulka kuulus eesti rahva ajaloo ja keele uurimine ja vaimuelu avalduste igakülgne tundmaõppimine ja selle vilja rahvale kättesaadavaks tegemine. Seltsis peeti kõnesid kultuuriloolistel teemadel.¹

Seal esines ka V. Reiman. Arutati rahvusliku kultuuri arendamise küsimusi. V. Reimani kõned olid tema töökuse väljendajaks, sest alati valmistus ta korraldada ette kõnelemiseks seltsis.²

V. Reiman leidis alguses, et seltsi tegevuses on vähe elevust. Põhiliselt toimuski see elevus õlle abil. V. Reiman oli isegi lasknud õlut tuua koosolekule ettenähtust rohkem, mis oli vastuolus tema hilisema fanaatilise karskustööga.

Eesti Üliõpilaste Seltsi tegevus rahvuskultuurilisel alal jätkus, ehkki tagasihoidlikumalt. Varsti jäi aktiivsus väiksemaks ja liikmete arv vähenes. Juhtivad tegelased olid V. Reiman, O. Kallas, J. Tõnisson, H. Koppel jt. Alates 1891. aastast korraldati kirjanduslike koosolekuid.

¹Eesti Entsüklopeedia, II kd., Tartu 1933, lk. 848.

²P. Põld, samas, lk. 6.

Kuid kuna tolaajal Eesti Kirjanduse Seltsi tegevus vaibus, võtsid Eesti Üliõpilaste Seltsi tegevusest osa ka literaadid väljast poolt seltsi. Tähtis on Eesti Üliõpilaste Seltsi albumine väljaandmine. V. Reimani toimetusel, milliseid ilmus ajavahemikul 1888-1902, kokku seitse. Nendes leidub kultuuriloolisi-filoloogilisi uuringusi ja materjale.

Alates aastast 1897 hakati välja andma kalendriseeriat "Sirvilauad", kus oli populaarseid kirjutisi ja sai suure leviku osaliseks.¹ F. Tuglase raamatus on küll "Sirvilaudade" ilmumise ajaks märgitud aasta 1896.²

Eesti Üliõpilaste Selts hakkas juba Eesti Kirjameeste Seltsi tegevuse ajal jätkama viimase poolt lohakile jätetud kultuuriloolise materjali kogumist. Raamatukogu ulatus juba mõne aasta pärast suuruselt ja väärtuselt Eesti Kirjameeste Seltsi omast suuremaks. Ei ole väikesed teened ka sõnalise vanavara ja rahvaviiside kogumisel. Seega võib öelda, et paarkümne aasta jooksul Eesti Üliõpilaste Selts isegi rohkem saatis korda kui Eesti Kirjameeste Selts. Kuid arvestades, et Eesti Üliõpilaste Selts oli kitsa haritlasringi organisatsioon, ei saanud ta üldrahvalik mõju olla suur. Näiteks rahvaluuleteaduse ajaloo küsimusi käsitlevaks esimeseks tähelepandevaks kirjutiseks oli V. Reimani "Kullakaevajad". Peale "Kullakaevajate" avaldas V. Reiman veel rahvaluulesisulisi artikleid.³

¹Eesti kirjanduse ajalugu, lk. 368.

²F. Tuglas, samas, lk. 364.

³Kivid ja killud, esimene osa, kogunud Villem Reiman.

Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused nr. 1, Tartu 1907.

Üheks V. Reimani tegevusalaks oli ka karskusliikumine. Karskusliikumine võttis hoogu Ameerikas XIX saj. alguses, Euroopas sajandi keskel, mil see ulatus ka Eestisse. Karskusliikumine ja karskusseltside asutamine sai teatava tõuke Soomest. Esimese karskusseltsi üldse asutas J. Tilk. Toris-1889. aastal. 1906. aastal asutati Eesti Karskusliit. Nimekamaid eesti karskustegelasi oli sel perioodil peale V. Reimani P. Põld, V. Ernits jt.¹

Aastatel 1890-1893 asutati Eestis 33 karskusseltsi, aastatel 1894-1899 loodi ainult 9. Kuna XIX sajandi lõpul ja järgmise alul oli muude seltside asutamine raskendatud, astusid paljud karskusseltside liikmeks üldiste ühiskondlike huvide pärast, mille tõttu nimetatud seltsid olid tol ajal olulisemaks keskuseks eesti seltsielus üldse. Mõned neist arendasid eriti hoogsat hariduslikku tegevust, iseäranis oma avalikkude kõnedega mitmesugustelt aladelt.²

V. Reimanile oli selgeks saanud, et joomise põhjuseks on ühiskonna pahed, viletsad elutingimused, halvavad korteriolud. Vastandina võib olla joomise põhjuseks üliküllus ja priiskav eluviis. Reiman leiab, et joomine rahvast nõrgendab, seega ka riiki hävitab. Reimani arvates võib iga rahvakiht karskusliikumist edendada omalt seisukohalt ja et töölised just sellepärast on joomise vastu, et see nende klassijõudu nõrgendab ja võitlust

¹H. Kruus, Eesti ajalugu kõige uuemal ajal II, Tartu 1928, lk.121.

²V. Ernits, Villem Reiman eesti karskusliikumise edendaja. P. Põld, V. Ernits, Villem Reimani mälestuseks, Tartu 1924, lk. 25.

halvab.¹

Esimene suurem karskuteemaline kirjutis oli V. Reimanil "Kas elutilk või surnumeri?", mis ilmus "Postimehes" ja hiljem ka trükiti ära kogumikus "Villem Reimani mälestuseks". Ta kirjutab, et viina leiutamisel nimetati teda eluveeks, elutilgaks, nüüd on temast saanud surnumeri. Samas on toodud arve alkoholi tarvitamisest Ameerika Ühendriikides ja meil.²

Peale eelpoolmainitu ilmub tal veel palju artikleid ja kõnesid karskusest. V. Reimanist saab paljude karskusseltside auliige. Agaruse karskustöös tekitab aga palju pahameelt ja arusaamatut kogudeses, eriti elu lõpupäeval.³ O. Ibiuse suulistel andmetel olevat Kolga-Jaanist läbisõites mehed peitnud korralikult kõik pudelid ära, et kirikuhärra neid ei näeks. Üliõpilaspäevil Reiman ei olnud veel absoluutne karsklane, vaid sai selleks hiljem. A. Palmi andmetel on ta õlut tarvitanud ravi eesmärgil.

Pikem karskuteemaline kirjutis ilmus aastal 1901 ja kandis pealkirja "Monopoli esimene aasta", kus ta oma kirjasaatjate-karskustegelaste poolt kogutud andmestiku põhjal analüüsis viina joomist kogu Eesti ulatuses. Kokkuvõttes selgus, et viimasel ajal on pisut vähenenud alkoholi tarvitamine. Ta kirjutab hoiatavalt "kodukolde hoidjatel seisku see kui hirmus ähvardus silma ees, mis nende majaõnne tahab pihuks ja põrmuks purustada."⁴

"Postimehes" avaldas ta veel selleteemalisi artikleid,

¹ V. Ernits, samas, lk. 25.

² "Postimees" 1890, nr. 22-23.

³ F. Toomus, samas, lk. 24.

⁴ V. Reiman, Monopoli esimene aasta, Tartu 1904, lk. 18.

nagu "Meie kõrtside ajalugu", "Jookide ja joomise ajaloo-
loost". Samuti andis V. Reiman välja "Eesti karskuslii-
kumise ajalugu" I. Huvitav on märkida, et V. Reiman ei ^{sa}
eesmärgiks mitte keeldu ega võimaluse puudumist juua,
vaid vabatahtlikku loobumist.¹

Alates aastast 1900 oli V. Reiman karskusseltside
kesktoimkonna esimees. Selle koha saavutas V. Reiman
kesktoimkonna koosolekul alkoholist loobumise suuna pool-
dajana ning propageerijana. A. Grenzstein pooldas alko-
holi mõõdukat tarvitamist. V. Reimani toimetusel ilmus
"Eesti Karskusseltside Aastaraamat" ja 1909.a. karskus-
propaganda kalender "Külvimees".

Eesti pastorid eesotsas V. Reimaniga leidsid kars-
kusliikumises endale soodsa tegevusvälja ja toetasid seda
igati, kasutasid teda rahvaterviklikkuse idee levitami-
sel.

Hinnates V. Reimani tegevust eesti rahvusliku kul-
tuuri alal XIX sajandi lõpukümnendatel aastatel kuni
1917. aastani, tuleb õigusega konstateerida, et vaatamata
tema konservatiivsete-klerikaalsetele vaadetele, eesti
areneva rahvusliku kodanluse ideoloogia sepistamisele,
oli V. Reimani osa märkimisväärselt kasulik. Ta oli üks
esimesi eestlastest kirjandusloo uurijaid, kes toetus
algallikaile. Publitsistina tegi ta ajakirjandusele, pea-
miselt "Postimehele" pidevat kaastööd, mis tihti oma
kirikumeelse rahvusluse olemusega äratas eesti tööliste

¹F. Toomus, samas, lk. 33.

ning progressiivse haritlaskonna hulgas protesti. See
aitas neil mõista eesti kodanluse poliitika klassiole-
must.

Rea eesti seltside asutaja - Eesti Uliõpilaste
Selts, Eesti Rahva Muuseum, kirjandus- ja karskusselt-
sid - tegi ta kasulikke tööd eesti rahva ühiskondlikul
organiseerimisel.

- ettepanek 12. Koduõlu ja Karkklased. — Etkep. „Ugauria“
- „ 13. Kehtkoimekonna walimine ja selleko-
klased ettepanekud.
- „ 14. Õlle manopol. — Etkep. „Ugauria“
- „ 15. Kehtkoimekonna tegevus ja aruanne wii-
majale Kongressile ja arid ja sellega ühes
- „ 16. Auanne karsk. täiend. seplaste jaoks wii-
majal ajal.
- „ 17. Auanne käisulew. Keeradel wimis ärarecta-
wist rahwaraahelile, karskuse Kongressile
ja teiste riiside karskuse täiend. ühewarade.
Käesolew. Kongressi jaoks
- „ 18. Koostiste paranduse maa ajutamise
kõpimus. Etkep. õpe G. Punga.

Päale selle leatan weel, et tarwilised kirjad
teadete wäruwariifeks nehwandama ringkiri
jooks käis wälja on saadetud.

Allaend R. feltid / ligem aare w. j. f. jürgens'i käis/
wõlgewad Kehtkoimekonnale weel entiate arutate
andaraamatute eest, kas ei wõiks neile juba nehw-
dama ringkiri meelde tolitada?

Tartu, 3. märtsil 1907.

Stimpad & kull
Pii
H. Põggelmann

III peatükk

VILLEM REIMANI AJALOOLISTEST

VAADETEST

1. V. Reiman eesti ajaloolase materjali koguja ja bibliograafia koostaja

Kui V. Reiman J. Hurda mõjul hakkas eesti rahva vanavara koguma, siis pani ta tähele, et kauges minevikus oli ka seda tehtud, kuid varem oli seda vääralt hinnatud. Ta otsustas kirjutada J. Hurda 50. sünnipäevaks ülevaate sellest, kes, kuidas ja millal kogus enne J. Hurta rahvaluulet ja muud rahva vanavara. Erilist tähelepanu otsustas ta pöörata just J. Hurda tööle sellel alal. Nii ilmuski Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis 1889.a. V. Reimani raamat "Kullakaevajad". Teistkordselt anti see välja kogumikus "Kivid ja killud" 1907.a. Sissejuhatuses sellele kogumikule ütles Reiman: "... ei taha "Kivid ja killud" mitte katkemata, järjesti edasi jooksev ajalugu olla, vaid paljalt materjali kogumine ja materjali sõelumine, kust edaspidi täieline "Eesti ajaloo" ehitus

üles võiks kerkida."¹

Sõna "kullakaevajad" on Reimanil sümbolse tähendusega. Ta mõtleb selle all meie rahva vanavara kogujaid. Juhib alguses tähelepanu sellele, et esimesteks "kullakaevajateks" olid meil kirikuõpetajad, kes hakkasid tegema ülestähendusi rahva suus liikuvate jutukeste värsside, vanasõnade jms. kohta. Reiman toob samas esile ka raskused, millega tuli vanavara uurijatel kokku puutuda, olid ju need võõra keele ja meelega mehed. V. Reiman heidab võõramaalastest kirikuõpetajatele ette, et miks nad kohe tähele ei pannud meie rahva ilusaid laule, lõbusaid jutukesti jne., vaid pöörasid suurt tähelepanu just paganlusele. On ka üsna loomulik, et võõrastele hakkasid silma paganlikud kombed, sest need avaldusid juba nende välistes toimingutes ja ühtlasi äratasid huvi, kuna selliseid kombeid nad oma kodumaal ei olnud näinud. Olidki ju õpetajad selleks siia tulnud, et paganismust rahva seast välja juurida. Mis puutub rahva suulisse loomingusse, siis oli siin takistuseks keeleoskamatus. Samuti oli ju veel see, et ikkagi mõtlesid nad selle rahva arenguvõimetusel. V. Reiman leiab, et on ka erinevaid õpetajate seaski, neid, kes püüavad ikka tõeliselt midagi ära teha. "Kullakaevajate" seas on "mitmesuguseid vaimulapsi leida. On mehi, kes ausasti oma palehigis tööd teevad."²

¹Kivid ja killud, esimene osa, koostanud Villem Reiman. Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused nr. 1, Tartu 1907, lk. 6.

²Kivid ja killud ..., lk. 10.

V. Reiman viitab näiteks J. Forseliusele (XVII saj. kirikutegelane Tallinnas), kes kogus väärtusliku andmestiku eestlaste ebausust ja kombestiku kohta. Osa neist materjalidest avaldas J. W. Boecler oma nime all 1685.a. raamatus "Der einfaltige Ehsten abergläubische Gebräuche, Weisen und Gewohnheiten". 1848.a. anti see raamat F. R. Faehlmanni sissejuhatava seletusega välja dokumentide sarjas "Scriptores rerum Livonicarum" II osa ning 1857.a. pealkirja all "Über die religiösen Vorstellungen der alter Völker im Liv- und Estland" Fr. R. Kreutzwaldi seletusega. (Eesti keelde tõlgiti 1915.a.)

1732.a. ilmus Anton thor Helle grammatika ja sõnaraamatu "Kurtzgefaschte Anweisung zur Enstnischen Sprache", mis sisaldas ka vanasõnu, mõistatusi, eesti-keelseid taimede nimetusi; tähtpäevi ning nende tähistamist, inimeste nimesid jne.

V. Reiman leidis, et vahepeal on nagu tekkinud väike vahe vanavara kogumisel ja ta arvas, et selles oli süüdi vennastekoguduse tegevus, kes tema arvates ka kirikuõpetajatele halba mõju avaldas.

Tunnustavalt märkis V. Reiman August Wilhelm Hupelit, kes koguteostes "Topographische Nachrichten", "Nordische Miscellaneen" jt. avaldas ohtrasti andmeid Baltimaade kohta. Hupeli kaastegevusel toimetas P. Wilde (1766-67) esimest eestikeelset arstiteaduse ajakirja "Lühhike õppetus...".

Cr. Schlegeli tegevust hindas V. Reiman kõrgelt,

eriti tema suhtumist Eestimaa rahvasse kui õnnetusse rahvasse, kelle saatus on raske ja kurb. V. Reiman kirjutas Cr. Schlegelist: " Tema hinges liigub üks senni võeras tundmus harimata ja vaese orjade salga vastu, mis tema silma avab ja tema otsust õigele teele juhib - armastus ja lugupidamine."¹

J. H. Rosenplänteri kohta märkis V. Reiman just tema osa teiste kaasatõmbemisel vanavara kogumisele. Rosenplänteri toimetusel ilmuv ajakiri "Beitrage zur genaueren Kenntniss der ehstnischen Sprache" avaldas rohkesti kirjutisi (ka Rosenplänteri omi) eesti keele, kirjanduse ja rahvaluule kohta.²

Villem Reiman uuris ka "maarahva laulikut" - Kristjan Jaak Petersoni. Algul käsitleti Petersoni ainult kui Gananderi "Mythologia Fennica" tõlkijat ja keeleteaduslike artiklite autorit. Luuletajana tutvustas teda esimesena Villem Reiman. Eesti Uliõpilaste Seltsi kuuendas albumis (1901). Petersoni luule väärtuse kohta puudus Reimanil arusaamine.³ K. J. Paterson oli esimene rahvusliku kirjanduse rajaja.

Petersoni järel teiseks eestlaseks, kes tundis oma rahva mineviku vastu huvi, oli Fr. R. Faehlmann. V. Reiman nimetas teda "Kalevipoja" tõeliseks leiumeheks, kuna Faehlmann alustas "Kalevipoja" materjalide teadlik-

¹Kivid ja killud ..., lk. 21.

²Kivid ja killud ..., lk. 24.

³Eesti kirjanduse ajaluguvvies köites, I köide, toim. E. Vinkel, Tallinn 1965, lk. 410.

ku kogumist. Ta kirjutas: "Sennised mäemehed olivad pea-aegu kõik võerad olnud sagedasti, sagedasi kaugelt siserändajad, kell meie elukohad ja elutingimised tundmata olivad. Faehlmann aga di pärisrahva laps, kasvas kullakaevandikus üles, märkas juba lapsena kullasooni, kuulis noores eas mahamaetud varandustest, ..."¹

Õpetatud Eesti Seltsi, mis oli rajatud 1819.a. saksa vaimulikkude poolt ja vahepeal varjusurmas olnud, taaselustavad Fr. R. Faehlmann koos Fr. R. Kreutzwaldiga 1838. aastal.² Kõigepealt hindab V. Reiman Faehlmanni poolt kogutud muinasjutte. Senised väärarvamused eesti rahva vaimuvara suhtes lükati ümber "ja uskumatute maailmale näitati, mis "kullakoormad" ja "höbesaagid" esivanemate käebastes varjul seisavad."³

"Koidu ja Hämariku" ilmumise kohta ütles V. Reiman, et see tegi eesti rahvaluule kui loomulikult sügava ja õrnatundelise ning üleskirjutaja kui osava kirjamehe kaugemates ringkondades tuttavaks. V. Reiman nägi, et Faehlmann mitte arstitöoga ei teinud ainult oma nime kuulsaks ja viinud üle kodumaa piiride, vaid just rahva vanavara kogumine andis talle selle. V. Reiman rõhutas, et Fr. R. Faehlmanni trükkiläinud töödega pandi eesti kirjandusele rahvalik alus. Ta märkis ära ka selle poolemika, mis tekkis pärast Faehlmanni trükisavaldatud töid. Teda süüdistati vijamõeldistes ja soome laenudes. V. Reimani enese otsus Faehlmanni kohta on kokkuvõtlikult järgmine"sisu on rahvas loonud, koort ja kuju tuleb

¹Kivid ja killud ..., lk. 32.

²Väike Entsüklopeedia, Tartu 1938, lk. 1669.

³Kivid ja killud ..., lk. 34.

osalt Faehlmanni ilumeeleks pidada."¹

Teiseks suuremaks "kullakaevajaks" pidas V. Reiman Fr. R. Kreutzwaldi, kes jätkas "Kalevipoja" materjalide kogumist ning kokkuseadmist. Esimene anne ilmus avalikkuse ette 1857.a. aprillis Eesti Õpetatud Seltsi kulul. V. Reiman püüdis "Kalevipojale" läheneda ka kriitikuna. Ta kurtis, et "Kalevipoja" loos on kaduma läinud rahva keel. Kuid Fr. R. Kreutzwaldi tööd hindas ta kõrgelt, märkides, et "Kalevipoeg", "Ennemuistsed jutud" ja "Der Ehsten abergläubische Gebräuche" on kolm hiilgavat tähte, mida Kreutzwald esivanemate väljakaevatud kullast oma kadumata aukroonile ehteks on kinkinud.²

Ka Eesti Õpetatud Seltsi sakslastest kirikuõpetajate tegevusle andis V. Reiman positiivse hinnangu. Rohkemat tähelepanu pööras ta Haapsalu kreiskooli inspektor A. H. Neusile, kelle juhatusel kool tõusis heale järjele. Eriti teenekaks eesti kultuuriloos sai A. H. Neusi õpilane, pärastine akadeemik J. F. Wiedemann. V. Reiman leidis, et J. F. Wiedemannile peab jääma ikkagi keelemehe kuulsus, mitte vañaaaja uurija oma.

Lühidalt oli teoses vaatluse all veel J. Kõrv, J. Kunder, P. Südda, M. J. Eisen. Rohkem tähelepanu pööras V. Reiman veel Jaan Jungi ja Mihkel Veske elutööle.

J. Hurda tegevusele andis V. Reiman eriti kõrge hinnangu. V. Reiman kutsus väsimatult noorust asutma suuri-

¹Kivid ja killud ..., lk. 36.

²Kivid ja killud ..., lk. 46.

ma "kullakaevaja" J. Hurda jälgedesse.

Samuti on ära tootud J. Jõgeveri ja K. A. Hermannite tegevus, eriti rohket tähelepanu on pühendatud viimasele.

"Kivi ja killud" koos "Kullakaevajatega" kujutab endast eesti rahvaloomingu kogumise ja publitseerimise ülevaadet, Samaaegselt ilmus ka "Eesti Piibli ümberpanemise lugu", mis oli pühendatud piibli esimese eestikeelse tõlke 150. aastapäevale. Selles töös tutvustas V. Reiman kirkukirjanduse peateose tõlkimise käiku ning tõlkijaid ja nende elu. "Piibli ümberpanemisega ei saanud mitte üksnes ristiusu valgus kange toe ... ka meie kirjandus leidis kindla põhja jalgade alla."¹

V. Reimani taoline tegevus jätkus ja tõi unustuse hõlmast veel mõndagi hinnatavat esile. Hiljem, aastal 1913 ilmus eri raamatuna pikem ülevaade Jaan Adamsoni elust ja tegevusest.

Seni vaadeldu põhjal võib öelda, et V. Reimani ajaloolase-publitsisti meetod oli primitiivne, ei tehtud vahet memuaarilise kirjanduse ja ajaloo uurimise vahel. Faktiline materjal aga nendes väärrib märkimist, on ühtlasi heaks biograafiliseks ülevaateks. teoses "Kivid ja killud" analüüsitud kullakaevajate-vanavara uurijate kohta.

Periood, mil V. Reiman hakkas huvi tundma ajaloolise materjali vastu langeb kokku balti-saksa ringkondades huvi tõusuga Liivimaa ajaloo bibliograafia vastu. Ajalugu on uurimisobjektiks ka eesti keele ja kirjanduse

¹V. Reiman, Eesti Piibli ümberpanemise lugu, Tartu 1890, lk. 6.

se kõrval. Opetatud Eesti Seltsis. Riia seltsi "Die Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostsee-provinzen Russlands" aastaraamatus ilmus bibliograafiline ülevaade "Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1879". 1883. aastast alates hakkasid aastaülevaadet ilmuma sama pealkirjaga omaette väljaannetena. Alguks neis esines vaid mõni üksik eestikeelne raamat, ajakirjade ja ajalehtede materjalid puudusid täiesti. Selle põhjusena nimetas A. Poechlau eesti keele mitteoskamist.¹

Villem Reiman ühiskonna ja kultuuritegelasena, eesti ajaloo uurijana, tellis endale kõik olulisemad eesti perioodilised väljaanded ning oli kursis ka nende sisuga. Ta jälgis ajaloobibliograafiat "Die livländische Geschichtsliteratur" ning hakkas koostama eestikeelset ajalookirjanduse nimestikku 1894.a. kohta. Valmissaades saatis ta selle A. Poechlaule. Nii algaski V. Reimani koostöö sakslastega ajaloobibliograafia alal. V. Reimani esimestes nimestikes fikseeritakse ainult mõned eesti ajakirjanduses ilmunud artiklid. Kuid suhteliselt palju on neis registreeritud Eesti Uliõpilaste Seltsi kirjutisi. 1896. aasta nimetikust alates registreeris V. Reiman ka eesti ajalehtedes ilmuvaid artikleid. Need iseisvad nimestikud ilmusid väljaandes "Die livländische Geschichtsliteratur".

Mainitud V. Reimani aastaülevaadet antakse hiljem

¹A. Poechlau kiri V. Reimanile 13. I 1894, KM KO 165, M.

välja saksa keeles eestikeelse ajalookirjanduse nimestikke aastate 1894-1902 kohta. Kahjuks ei ole suudetud saavutada ammendavust, mida küll taotleti. Tegelikult muutusid V. Reimani nimestikud aasta-aastalt ulatuslikemaks.

Beilage I.

**Die Estnische historische Literatur
im Jahre 1901.**

Von Pastor W. Reiman. *Esti Kirjanduse
Seltsi Arhivo.*

1. **Bergmann, J.**, Meinhard, der Apostel der Liven¹⁾.
2. — Die Erbauung der Stadt Riga²⁾.
3. — Die Unterwerfung des Estenvolks³⁾.
4. — Der Zustand des Estenvolks vor der Unterwerfung⁴⁾.
5. — König Kalew⁵⁾.
6. — Kalewipoeg⁶⁾.
7. — Das Estenvolk wird evangelisch-lutherisch⁷⁾.
8. — Das Estenvolk unter der schwedischen Herrschaft⁸⁾.
9. — Das Estenvolk gelangt unter den Schutz des russischen Kaisers⁹⁾.
10. — Das Estenvolk entrinnt der Leibeigenschaft¹⁰⁾.
11. **Eisen, M. J.**, Zwerge und Unterirdische¹¹⁾.
12. — Der Wehrwolf¹²⁾.
13. — Der Wolf¹³⁾.
14. — Die Pest¹⁴⁾.
15. — Der Hahn¹⁵⁾.
16. — Die Ahikotused¹⁶⁾.
17. — Die Heimat des Kalewipoeg¹⁷⁾.
18. — Die Bewohner des Lebermeeres¹⁸⁾.

1) Meinhard, Riivlaste apostel. Postimehe „Laste leht“ 1901, lhf. 7-9.

2) Riia linna ehitamine. Ibid., lhf. 26-30.

3) Maarahva allalõpetamine. Ibid., lhf. 42-44.

4) Eesti rahva elujärg enne allalõpetamist. Ibid., lhf. 56-58.

5) Kuningas Kalew. Ibid., lhf. 97-100.

6) Kalewipoeg. Ibid., lhf. 113-118.

7) Eesti rahvas saab Ewangeliumi-Lutheruse usuliseks. Ibid., lhf. 141-142.

8) Eesti rahvas Rootsi ajal. Ibid., lhf. 151-153.

9) Eesti rahvas saab Bene keisri warju alla. Ibid., lhf. 161-164.

10) Eesti rahvas pääseb pärisõlmesse. Ibid., lhf. 188-190.

11) Härjapõlvlasted ja maaalused. „Postimehe“ lisaleht 1901, lhf. 25-28.

12) Soend. Ibid., lhf. 65-68.

13) Dunt. Ibid., lhf. 73-75.

14) Katt. Ibid., lhf. 99-103.

15) Kuff. Ibid., lhf. 171-172.

16) Ahikotused. Eesti üliõpilaste Seltsi Album VI, lhf. 85-97.

17) Kalewipoja kodu. Jõulu-Album 1901, lhf. 17-19.

18) Mafiamerelised. Jõulu-leht 1901, lhf. 38-40.

Peale ajakirjanduse on registreeritud V. Reimani nimestikes alates 1898.a. artikleid kalendreist ja aastaraamatutest.

V. Reimani poolt koostatud eesti ajalookirjanduse ülevaated ei rahulda tänapäeva uurijat eelkõige oma puuduliku materjali valiku tõttu. Nende tähtsus seisib selles, et need olid esimesed katsed eestlase poolt koostatud erialabibliograafias, mis rahaldas eestlaste kasvavat huvi oma ajaloo vastu.

V. Reimani "Eesti kodu", mis ilmus 1894. aastal ning käsitleb eesti kodu ajaloolist arengut. Ta kirjutab näiteks: "Alles paarikümne aasta eest Viljandi pool veel praegu Kolgal ja mujal kõrvalistes kihelkondades ei ole talu, kus puuduks koda. See on Eesti kõige vanem eluhoone, milles meie esivanemad kaugel muistsel ajal külma ja sajuse ilma eest varju otsivad."¹ Edasi vaatab ta eesti kodu priiuse tingimustes ja lõpuks ikkagi natsionalistlikus vaimusEestimaa ja kodu ülistamine.

1895.a. ilmub V. Reimanil raamatuna "Kuidas priius meile tuli?" Siin ülistab ta jällegi Aleksandreid ja ühtlasi on see ka manitsuseks rahvale, et tsaaridele ikka tänulik peab olema.

12. okt. 1900.a. pidas V. Reiman kõne Võisiku Odiste kooli ümbermuutmisest ministeeriumikooliks. Selles kõnes V. Reiman ründas ägedalt venestamispoliitikat ja astus usuõpetuse kui kõige tähtsama õppeaine kasuks väl-

¹V. Reiman, Eesti kodu, Tartu 1894, lk. 5.

ja, sest kool ilma jumalakartuseta kasvatavat kurjategijaid.¹

1901. aastal ilmunud kirjutises "Eesti muinasusk" püüdis V. Reiman anda mingisuguse ettekujutuse muinasusust, kurtes seejuures, et allikmaterjalid, millel töö põhineb ikka pisut segased olevat.² V. Reiman tõi usujuures esile esivanemate karsket ja kombekat elu. "Vargus oli kuulmata asi. Abielu peeti au sees. Eksimine karskuse vastu oli tulitöö."³

Järgmisel, 1902. aastal ilmunud "Eesti sepis", mis tegelikult oli trükitud kõne, mille V. Reiman pidas augustis Tartus Eesti näitusel. Selles on antud ülevaade eesti seppade tööst ajaloolises aspektis. Ta ütleb: "Ei iial mitte seisma jääda; Kes seisatab, see langeb rooste alla. Ja kui, sepad, teate, kuidas rooste ka kõige kõvema raua ära sööb... edasi, Eesti sepad, edasi, edasi, hooles ja püüdmises, edasi hariduses ja oskamises, et igäüks teie seast auga ja tõega oleks seppmeister ja kunstnik omas sepapajas ..."⁴

Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi rahvapeol 30. juunil 1906.a. peetud kõne "Sakala maa ja rahvas", kus ta kutsus sakala rahvast uuesti kõikide etteotsa astuma nagu see oli Sakala maavanema Lembitu pävil. Siin on tunda V. Reimani otseselt kitsast natsionalistlikku propagandat, see on ta püüe endist vabaduse aega ära

¹V. Reiman, Koolikõne, Tartu 1900, lk. 12.

²V. Reiman, Eesti muinasusk, Tartu 1901, lk. 3.

³V. Reiman, samas, lk. 23.

⁴V. Reiman, Eesti sepis, Tartu 1902, lk. 36.

kasutada natsionalismi õhutamiseks. Siin toob ta Jakobsoni rahvuliku võitlusvaimu esile. "Sakalas esmalt lõi lainetama võitmata rammuga eesti rahvuslik vaim. Tuli kargas rahval silmist, kui ta C. R. Jakobsoni "Sakalat" rõõmukella helinaga tervitas. Säde oli süttinud."¹

2

2.

Eesti Kirjanduse
Seltsi Arhiiv.

Hiljuti, kui waneinuks ~~fain~~ ja aru, kannuks fain, kasvab ^{Sakala} Flurti mõju ja auustamine. Ma ei tunnund kedagi Eestis, kelle poole ma suurena auustustunnetega oleksin üles waadanud, kelle kes mulle järarainuks eestlõulaks oleks olnud, kui ja Otepää õpetaja Flurt.

Ja ma ei mäleta lapsi ja nooreid ajast, ki bedainat, lõikawainat walu, kui Eesti Postimehe lühike sõnum 1878 minu südamele lõi, et Flurt ja C. R. Jakobson lahku ja küllisid olewat läinud. Ma pidasin mõle mateft lugu ja nende waheline tüli näis null rohkem õunetus olewat, mis kadumaad ja rahwast wäis kahada. Kooliajal kõrwalises maakonnas linnas, koolivahel ajal ühikuse meelkatalus elades, ei ~~of~~ ^{ei olema} rohkem haritud eestlõulaga tutvufeta, ei olnud ma muidegi tüli põhjuste ulatufel hinnata, waid wõtt ootafin ja lootfin, jattfifin

Näide V. Reimani käekirjast

V. Reiman oli ka Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo-

¹V. Reiman, Sakala maa ja rahvas, Viljandi 1910, lk. 24.

toimkonna esimees. Siinkohal näitena on toodud ajaloo-
toimkonna ettevõtmised 1910. aastal.

Esimesel 1910.a. koosolekul oli päevakorras M. Lipu alustatud Eesti suguvõsade uurimine. Kutsuti ka teisi seda tegema, levitati vastavaid küsitluslehti. Need küsitlused avaldati ka "Postimehes".¹

Selle M. Lipu uurimuse parodeerimiseks kirjutas E. Vilde oma "Dunkelmannide suguvõsa". Selle suguvõsa tumedat minevikku naeruvääristades nimetabki E. Vilde neid dunkelmannideks. Selles avaldus selgesti kodanliku ajaloo teaduse huvi saksatruudeks ja tsaaritugedeks pürginud eestlaste vastu, kelle minevik ei etendanud märkimisväärset osa. Samal koosolekul pöörati ka tähelepanu dokumentidele ja materjalidele, mis võimaldaks hariduse ja ajaloo kohta teha ülevaadet. Juhitakse samas tähelepanu sellele, et suureks abiks uurimistöös on kirjuraamatud ja perekonnakroonikad. Ka kirjavahetusi isikute vahel, kes seltskonna elus silma olid paistnud, paluti ajaloo toimkonnale kinõkda või kasutada anda.²

9. augusti kirjanduslikul koosolekul luges ette V. Reimani kõne "Piirimehed", kus selgitati Eesti ja Läti vanaaegsete piiride küsimust ja kus uurimuse põhjal meie maa vanemate asukate kohta ülevaade anti. V. Reimani arvates olid leedu-läti tõugu balti rahvas olnud, keda eestlased ja liivlased ning kurelased oma

¹"Postimees" 1906 nr. 96.

²Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, Tartu 1911, lk. 8.

sõjakuse tõttu välja tõrjunud.¹

Eesti Kirjanduse Seltsi keeleteoimkonna koosolekul G. Suits märkis hindavalt V. Reimanilt ilmunud artiklit "Kas me hävime?".² Selles artiklis V. Reiman rahva ajaloo ja oleviku kiire kultuuriarengu põhjal otsust teha, kas meie rahval on elujõudu? V. Reiman jõudis üsna pessimistlikule järeldusele kolme asjaolu tõttu: suur juurdekasvu langus, vaimuhaigete suur protsent ja alkoholitarbimise kiire tõus.

25. augusti koosolekul oli kõne all Eesti Rahva Muuseumiga seotud probleemid. Põhikiri oli koostatud juba paar aastat tagasi, muret tekitas ruumide saamine. Leiti ka, et muuseumi eestseisuse liikmed liiga koormatud on teiste töödega, selles osas pidi midagi ette võetama. O. Kallas teatas, et on juba koos üle tuhande eseme.³

6. detsembri koosolekul V. Reiman pidas kõne "Kas Eestimaa või Tallinnamaa?" Kõneleja rääkis, et nende nimedega meie kirjakeeles segadus valitseb. Ajaloo abil seletas ta Eestimaa nime tekkimist. Ta seltigas näidete abil, et rahvas ise annab oma elukohale nimetuse. V. Reiman soovis, et oleks meie maal ühine nimetus - Eestimaa.⁴ Seejuures tuleb mainida, et V. Reiman oma kõnedes ja kirjutistes lähenes probleemidele alati ajalooliselt.

¹Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 26.

²"Postimees" 1910 nr. 175-176.

³Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 40.

⁴Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 52-56.

V. Reiman pidas ajalootoimkonna suureks saavutuseks "Uheksa Kreutzwaldi kirja C. R. Jakobsonile 1866-1880" ja "J. Hurda ja Köleri kirjavahetuse" ning "Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetuse" avaldamist.¹

Peale ajalootoimkonna töö võttis V. Reiman osa kogu Eesti Kirjanduse Seltsi tööst. Nii juhatas ta 1910. aastal 11 korda 14-nest ettenähtud eestseisuse koosolekut. 1910.a. on tähtis veel ka selle poolest, et asutati esimene haruselts Laiusele, mille tegevust aga maakonna ülema otsus tugevasti piiras.²

Ajaloo toimkonna nimel kutsus V. Reiman ajalooliste ja kultuurilooliste mälestuste kogumisele. Ta palus saata dokumente, kirjavahetusi, mälestusi, ajaloolise sisuga laule ja pilkelugusid. "Rahvamälestused ujuvad nediste aegade ilus."³

Sõjaeelsetel aastatel (1911-1913) kogus V. Reiman palju materjali ajaloo alalt.

1914.a. oli Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimkonnal V. Reimani initsiatiivil plaanis hakata koostama ja välja andma suuremaulatuslikku Eesti rahva ajalugu, mis jäi V. Reimani eluajal siiski ilmumata.⁴

V. Reimani toimetamisel ilmus "Eesti Kultuura" I-IV, millele on kaastööd teinud sellised kultuuritegelased, nagu O. Kallas, M. Raud, H. Reiman, M. J. Eisen, R. Tobias jt. Huvitavalt kirjutab H. Reiman eestlaste

¹Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat, III, lk. 67.

²Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, lk. 46.

³Eesti Kultuura I, korraldanud V. Reiman, "Postimehe" kirjakogu I, Tartu 1911, lk. 7.

⁴Eesti ajalugu I, toim. H. Kruus, Tartu 1935, lk. V.

matusekometest, R. Tobias valgustas eesti muusika arengujooni ja J. Jõgever "Esivanemate jälgil". "Eesti Kultuuras" avaldati veel mitmeid teisigi kultuuriloolisi töid. V. Reimani enese pikem töö oli kooliõpetaja J. Adamsonist ja "Kas kultuura kosutab või hävitab?". "Ja kui meie kultuurat tingimata edasisammuvaks liikumiseks tunnistame, siis jääb ikka veel hoolega kaaluda, millisesse edu siis seni on seisnud, ja mida kultuura on õieti meile võitnud, mida ta meilt on viinud.

Hindamise mõõdupuuks võtame meie õnne. Et kõige inimeselise püüdmise siht õnn on, siis ei tohiks kultuura edu muud tähendada, kui seda, et inimene kultuura kaudu õnnelikuks saab."¹

Toetus ju V. Reiman oma ideoloogias tõusvale maa-kodanlusele ja pidas eestlast ning põlluharimist lahutamatuks.

2. "Eesti ajaloo" analüüs

1902.a. lõpul hakkas vihikute kaupa ilmuma K. O. Lindequisti² "Üleüldine ajalugu"³, mida kirjastas P. Schmidt raamatukauplus. V. Reiman võttis endale ülesandeks kirjutada sinna juurde eesti ajalugu käsitlevad peatükid. See töö pani Reimanit kokkuvõtet tegema tema enda saavutustest ajaloo alal. V. Reimani kirjutatud peatükid kannavad järgmisi pealkirju: "Eesti ajalugu

¹Eesti Kultuura I, lk. 8.

²K. O. Lindequist, soome ajaloolane (1858-1927).

³K. O. Lindequist, Üleüldine ajalugu, I ja II, Tartu, 1903-1906.

keskaja esimesel poolel", "Eesti rahvas keskaja lõpu-
poole", "Eesti rahvas usupuhastuse ajajärgul", "Poola
aeg Liivimaal", "Rootsi aeg Eestis", "Eesti rahvas 18.
aastasaja esimesel poolel" ja "Eesti rahva vabanemine"
1765-1865". "Üleüldist ajalugu" trükiti Eestis 3000
eksemplari. Hiljem kirjastati uuesti P. Schmidt poolt
V. Reimani nõusolekuta 4000 eksemplari. 1916. aastal
makstakse selle eest osaline saamata jäänuhonorar V.
Reimanile.¹ Pärast V. Reimani surma, 1920. aastal ilmusid
need peatükid H. Sepa toimetusel eri raamatuna pealkir-
jaga "Eesti ajalugu".

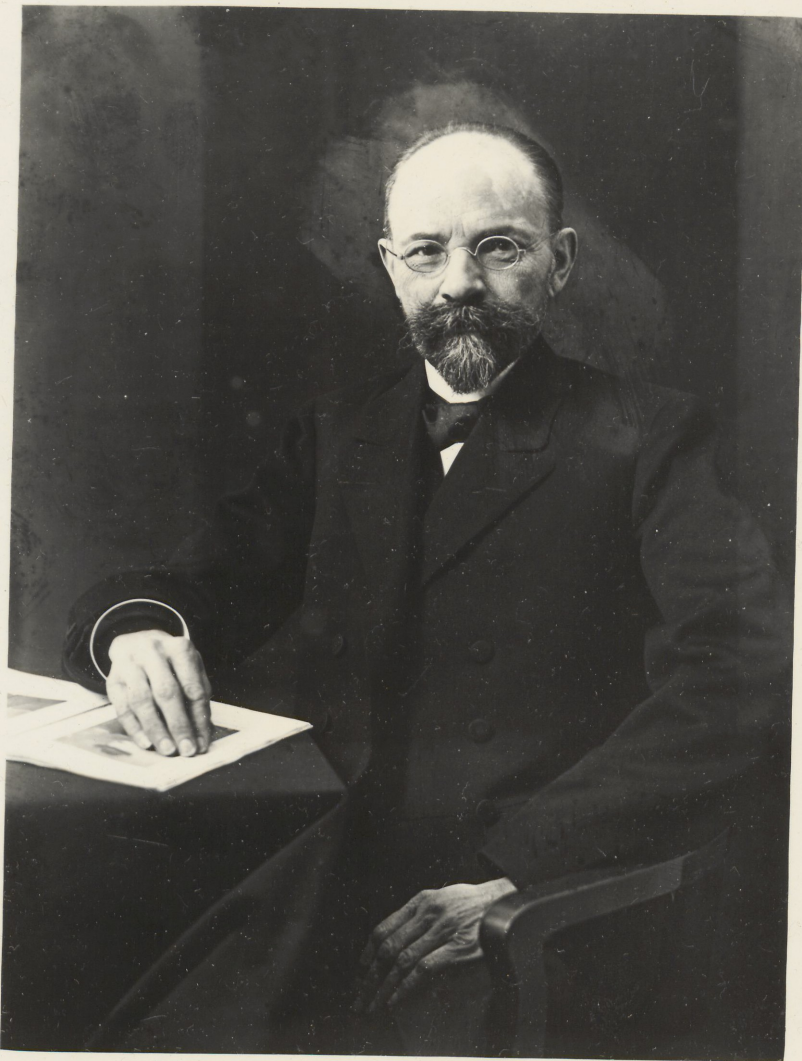
Esimeses peatükis on vaadeldud eestlaste rännet
nende praegusesse elukohta.

V. Reiman nimetab esivanemate usku suure lugupi-
damisega animismiks, kus "Jumalad ja vaimud elasid kars-
ket perekondlikku elu, igamees oma talus"² V. Reiman
idealiseeris vanade eestlaste kõlbelisi omadusi ja kir-
jutas "Vanemate au seisis kõrgemal kui laste tarkus;
ema-armastus ajas lehkavaid õisi ja tãnumeel vanemate
vastu kestis ka veel siis, kui kullerkupud neil juba
kulmu peal kasvasid; vargus oli tundmata asi; mehe sõna
ja tõotus seisis kõikumata kindel; kagelasevaimu ja isa-
maa-armastuse poolest ei jää meie esivanemad kellestki
täha; nende meelest oli see hirmus jõledus, isamaa ja
kaasvendade kahjuks midagi teha ja oma üksikut talu üle-
maks pidada kui kõikide üleüldist head käekäiku, vaba-

¹A. Palm, samas, lk. 140.

²V. Reiman, Eesti ajalugu, toim. H. Sepp, Tallinn 1920,
lk. 14.

dust ja õnne. Rahva vanad mälestused kuulutavad veel meie põlvele heleda häälega esivanemate kõrgeid meeletomadusi."¹

V. Reiman töölauda taga

Sellise pateetilise ja emotsionaalse kirjutamisviisi abil muutis V. Reiman ajaloo kaasaja eesti ühiskonna moraalse kasvatamise relvaks ning meenutab meile selgesti vene ajaloolase M. Karamzini kirjutamisviisi.

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 14.

Seejärel kirjeldab V. Reiman esimesi kokkupüüteid eestlastel oma naabritega. Selle kohta avaldab ta arvamust, et asudes mere äärde elama, algas eestlastel raske aeg. V. Reiman toonitas, et süüdi on selles geograafiline asend, arvurikkamate naabrite kallaletungis.

Sakslaste tungimist Baltikum - nende vallutussõda ja eestlaste võitlust - kirjeldab V. Reiman erinevalt balti-saksa ajaloolastest. Ta asus suure sümpaatiaga eestlaste poole ja mõistis hukka rooma-katoliku kiriku teguviisi. "Rooma kirik oli ebaõpetuste ja valitsuseahnuse läbi põhjani ära rikutud. Kes heaga tema alla ei annud, seda sunniti väevallaga. Rahvale kiideti kõige jumalameelepäralisemaks tööks teiste uskude rahvaid hävitada, kui nad mitte Rooma ainuõndsakstegeva väevõimu alla ei heida. Jeesuse armastuse-rõõmusõnum muudeti vihavaenu-õpetuseks, eneseohverdamise ja lepitamise märk, rist, tehti vennatapmise, riisumine ja põletamise sõjalipuks. Kõige metsikumaid iseloomusid võis niisuguses hävitamisevõitluses tarvitada. Osavõtmise "pühast sõjast" lepitati iga veretöö ja kõige alatuma meelega inimene läks otseteed taeva, kui ta aga "pühas sõjas" langes."¹

V. Reiman märgib, et mitte aasta 1208 ei ole sõdade algus, vaid Läänemere maale asumise aeg.

Kuna V. Reimani eesti ajaloo kirjutamisel oli veel äärmiselt vähe faktilist materjali, eriti vanema perioodi kohta, sest sakslased-ajaloolased ei pidanud vajalikuks kirjutada "metsikutest eestlastest", kellele nad

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 15.

tõid "ristiusu valguse". Sellepärast ei olnud ka V. Reimanil võimalik anda põhjalikumat käsitlust.

V. Reiman väitis, et eestlased rändasid "kuuendal e. seitsmendal aastasajal pärast Kristust üle Narova jõe oma praegustesse elukohtadesse.¹

Tuginedes kohanimedele, kirjutab ta, et kurelaste ja liivlaste rännust Läänemere idarannikule, hakati meie rahvast naabrite poolt eestlasteks nimetama. Sõna "eestlane" tulenevat sõnast Ost, east - mis tähendavad idapoolset rahvast.

Erinevalt balti-saksa ajaloolastest nimetas V. Reiman eestlasi põlluharijaks, sest seda olevat nad olnud juba Läänemere maale asudes.²

Lühidalt mainib V. Reiman eestlaste kaubandust, käsitööd ja ühiskondlikku korda, kus puudus ühisvalitus, maavanemad ja sõjapidamine. Sõjas surra olevat olnud mehe ülim au, sõjasurmal suurim ilu.³

V. Reiman käsitles Mõõgavendade ordu asutamist ja tegevust. Piiskop Albertit nimetas Reiman kurikavalaks vallutajaks, kes Eesti- ja Lätimaad tahtis võita Kristuse emale.

Samas hindab ta kõrgelt maavanemat Lembitut, Paala lahingut jt. lahinguid, kus eestlased vapralt võitlesid. Lõpuks pidid eestlased vaenalse arvuka ülekaalu tõttu alla heitma. Kurbusega märkis Reiman Eestimaa lan-

¹V. Reiman, Eesti ajakgu, lk. 9.

²V. Reiman, samas, lk. 10.

³V. Reiman, samas, lk. 13.

gemist saksa röövvalutajate kätte ning ta kirjutas:
"Raudne aeg algas Eesti rahvale. Poliitiline iseseisvus kadus jäädavalt. Mis see tähendas, seda ei jõua meie enam aimatagi. Isiklik vabadus ja liikumiseõigus läks iga aastaga kitsamaks."¹

Aga eestlastes ei vaibunud tung vabaneda orjapõlvest. Edasi kirjeldab Reiman Jüriöö ülestõusu, nimetades seda eestlaste suureks mässuks. "Jüripäeva õhtul a. 1343 loitis Harjumaal kõrge mäeselja peal maja leekides üles. See oli märk mässu alata. Selsamal ööl raiuti halastamata maha, mis võõrastest ette juhtus. Mõisad tehti tuhahunnikuks. Kloostrimõis ehk Padise klooster põletati maatasa."² Reiman pidas kaotust paratamatuks. Ta leidis, et Jüriöö ülestõusuga kadusid viimased vabaduse jäljed. Rooma õiguse põhjal langesid paganad, kes olid mässu tõstnud, pärisulasteks.³

Teine peatükk käsitleb eesti rahvast keskaja lõpul, kus analüüsitakse taanlaste sissetungi meie maale. Käsitlust leiab linnade võimu kujunemise. Ta kirjutab Leedu-Poola ähvardavast hädahust, samuti kirjeldab ta idanaabrite - venelaste sissetungi. V. Reiman leiab, et sellel perioodil eesti rahvas ei etenda enam välispoliitikas mingisugust osa. Kõik need välispoliitilised sündmused kujundasid eestlaste siseelu. V. Reiman leidis, et saksa-taani valitsus tekitas raskeid muudatusi meie

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 24.

²V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 26.

³V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 29.

kodumaal.

Kolmandas peatükis on vaatluse all nn. usupuhastuse aeg, sellel perioodile annab V. Reiman üsna põhjaliku analüüsi. Põhjus võis peituda selles, et Reiman usuga seotud probleemide vastu pastorina on tundnud suurt huvi. Reformatsiooni taimelavadeks saavad Reimani arvates linnad. Siit levinud uue aja vaim edasi ja seega V. Reiman suhtub usupuhastusse hindavalt.¹

Veendunud luteriusu pooldajana, mõistis ta hukka katoliku kiriku poliitika Baltikumis. Ta näitas katoliku kiriku negatiivset mõju rahvalê, mis tema arvamise järgi talletas eestlastes ebausku ja vanu kombeid.

Ta oli veendunud, et ristiusukirik on suuteline rahva moraalseks kasvatajaks olema.

Edasi tuleb V. Reimani arvates kõige kurvem aeg eestlaste ajaloos - Poola aeg Liivimaal. Eriti mõistab ta hukka usulist tagakiusamist, mis poolakate poolt eestlastele osaks sai.

Peatükk lõpeb poolakate kaotusega rootslastele, Reimani arvates algas ajajärk, mida rahvasuus vanaks heaks rootsiajaks nimetatakse.

Järgmine peatükk käsitlebki eestit Rootsi valitsuse all. Terve see peatükk on suures osas rootsi aja ülistamine. Võrdlemisi põhjalikult käsitleb ta Rootsi sõda Vene ja Poolaga.

V. Reiman leidis, et Rootsi valitsus püüdis seaduslikku korda jalule seada, samuti leiab ta, et Rootsi

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 58.

valitsuse ajal on paranenud luteriusu kiriku olukord. Rootsi valitsus tegi kõik, et luterlus oleks jõudnud rahvani, püüdes täielikult välja juurida paganlust. Selleks korraldati kiriku ülevaastusi Rootsi riigi poolt. XVII sajandil hakati rohkem hoolitsema kirikukirjanduse eest, jutlusi hakati tõlkima eesti keelde. Kirikuõpetajad andsid seda üksteisele põlvest põlve edasi. Ilmusid Stahli vaimulike käsiraamatud ja grammatika.

Mõisate reduktsioonist kirjutab V. Reiman, et see tõi Balti mõisnikele suurte sissetulekute kärpimise, mis tema arvates tõi talupoegadele kergendust. V. Reiman jättis aga märkimata, et see toimus hoopis Rootsi riigi huvides. Oli ju Rootsi riigi mõtte välja pumbata koloniaalmaalt, mis võimalik.

Muidugi ei saa mainimata jätta Tartu ülikooli rajamist, mida ka Reiman väga kõrgelt hindas. Seejuures saab ta ise küll aru, et talupoja lapsed sinna õppima ei pääse. Tema arvates on omal maal õppinud võõrad siiski rahvale lähemal.

Edasi V. Reiman leiab, et mustad rahepilved on taeva serval kerkimas ja ähvardavad lootusrikast orast hävitada. Selle all mõtleb ta Rootsi valitsust, mis tema arvates oli õiglane. Oli tema arvates rootsiaeg see, mis tõi meile rahvakirjanduse ja rahvakooli.¹

Eelviimane peatükk V. Reimani "Eesti ajaloos" käsitleb Põhajsõda. Ta kirjeldab neid tohutuid kahjusid, mida see sõda endaga kaasa tõi meie maale. Rootslaste

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 96.

kaotusse Põhjasõjas suhtus V. Reiman kahjutundega.

2

1.

Eene veel kui sõda lahti pääsis, said Eesti talupojad sõja eel käivaid ettevalmisust raskesti sunda.

14 sept. 1699 pandi üleüldine sõjainimlik Käikide seaduste peale. Talupojad pidid Rootsi kroonule ilma tahtu välja andes, sena maa seaduste järel. Rannajärel, latalud, niifama mõldrid ja Käiköörid lised lunastajid enast rahaga välja. Sõja mõi's pidi 10 talupoega väetamislofesse jaatena. Selle kiuste ol kahustati maha Kajujaajaid Käiki wakkuradimata määruki mõi'sa wastu täitena. Toetumarikuu ^{algul} 1700 algajid rasked kirüdid: talupoegid kati kõrjamaal murtud paed Tallinna wedada, „Kuningawarava“ ehitajiks. Arvus kõi'si, kui H. Weebermil Poola Kuninga August 4. Lakkfi rügemendid ilna sõja kualutannifots, Kõrja Kavalifega Riia linna kestufid ära hõlka. Õpetajatele anti Käik Handslift

Katkend V. Reimani käsikirjast Põhjasõja kohta

Viimases peatükis toob V. Reiman välja põhjused, mis hakkavad pärisorjuse alustugesid kõigutama. Nendeks peab ta Lääne-Euroopa valgustajate ideede levikut, riiklikus võimetus toimuvaid muutusi ja majanduslikku progressi, kusjuures arukamad nägid, et orjade tööga pole mingeid majanduslikke uuendusi võimalik saavutada. Ta leiab,

et rahva ütlus 1804. ja 1809.a. seaduste kohta "vana hobune, uus sadul" on täiesti õigustatud, sest see uus ei toonud rahvale mingit kergendust. Ta analüüsib talurahva olukorda ning väljarändamise põhjuseid.

Hariduse alal saavutatatu kohta leiab ta, et muutuse on toonud meie oma rahva pojad ja tütreid. Ainult kooli osas leiab ta, et kirikuõpetajad ja mõisaomanikud on kaasa löönud. Pastorina leiab ta, et kool ja kirjandus on meil kiriku kasulapsed.¹

V. Reiman ei jõudnud ega julgenud kirjutada neid võitlusi, mis toimusid XIX sajandi teisel poolel, ta jättis selle töö teistele. Uht-teist on ta väljendanud selle perioodi kohta, kuid seda piiras vene tsensuri poliitika. Selle tõttu on viimaste sündmuste kirjeldused viidud äärmise kuivuseni.

Raamatu lõpetab V. Reiman lootusega tulevikule, mida selleks on rahva raske ajalugu.

V. Reiman seadis endale ülesandeks ajaloo koostamisel anda eesti rahvale tema ajalugu, avada temale ta mineviku väärtus, näidata talle tema enese kultuurilist loomingu, otsida tõendusmaterjali ammuste põlvete iseteadvusest ja rahvusuhkusest, et seda jälle äratada ning selle abil tagada oma rahvuse edasipüsimist ja arengut.² Sellise iseloomustuse on ta saanud kodanluse ideoloogi poolt ja tegelikult selline oli ka tema ideoloogia - kodanliku rahvusühenduse põhimõtted. Ajalooga püüti õigustada käesoleva perioodi tegusid.

¹V. Reiman, Eesti ajalugu, lk. 137.

²F. Toomus, samas, lk. 18.

3. V. Reimani suhtumine 1905.-1907.a.

revolutsiooni

Huvitav on märkida, et aastatest 1905-1907 on põhiliselt V. Reimani ajalehe kaastöö ilmunud ilma allkirjata, st. pseudonime all. A. Palmi korrastatud kartoteegis on ka paljud artiklid nimetatud küsimärgi all ja seega raske kindlaks teha autorit.

V. Reimanil on ammugi mõlkunud mõte oma klassi partei asutamise kohta. 1905.a. V. Reiman valitakse ajutisse toimkonda ja "korraldavasse toimkonda".¹ Kui 1906.a. valimistel erakond tegutsmisvõimeliseks sai, siis esines V. Reiman edueraakonna valijamehena riigivolikogu valimistel, kirjutas V. Reiman "Postimehele" ka poliitilisi artikleid. Artiklis "Sõgesiku sõidul" avaldab mõtteid II Riigivolikogu valimiste puhul. Keda saata? Hädaoht seisvat paremal kui vasakul. Paremal saks-läseddoma järeljooksjatega ja vasakul "punased". Pahandab viljandlaste peale, kes "punase" H. Baarsi oma esindajaks valinud, selle "hää südame" pärast. Valimine sündigu erakondade järgi, kel selge meel. Viimase meheni koondatagu edueraakonna ümber.² Artiklis "Kas nimi meest peaks rikkuma" vaatleb ta poliitilist joondmist praegusel ajal ja pahandab, et sõna "õpetaja" on halva tähenduse leidnud. Ei hinnatavat riigivolikogu valimiste püüete ausust, vaid arvestatavat nime ja ameti järele. See viivat mankri kraavi. Ta kutsub valvele ja tööle kõiki

¹"Postimees" 1905 nr. 264.

²"Postimees" 1906 nr. 270-271.

neile ustavaid mehi.¹

Poliitiline artikkel on ka "Kümne aasta pärast". Selles hindab ta Tõnissoni tööd. "Postimehe" toimetajana. "Mõned mehed ja lehed nagu Grenzsteini "Olevik" Tartus ja Kõrvi "Valgus" Tallinnas arvasid kõige paremaks, kui Eesti rahvas väsimuse uinakust enam ei ärkakski, vaid une pealt moskvalastele kaissu langeks. ja sinna kaoks.² Edasi teeb selgeks, et Tõnisson uinuvat rahvustunnet äratas ja tööle pani. Tartut ei tunne enam äragi. Tartu eesti seltskond on hakanud oma liikmeid sirutama. "Tõusid tuhanded käed" meistri, s.t. Tõnissoni juhtimisel. Pahandab "punaste" peale, kes ei mõista seda tööd hinnata ja räägivad, et rahvusliku liikumise õitseage olevat möödas, olevat sotsialism päevakorral. Utleb, et pole eesti isamaalisusele head loota ei marksismiusuliste voolult ega isevalitsuselt. Peab punasteks kõiki pahempoolseid. Leiab rahvusliku eduerakonna ülesannete kasvu vajadust ja selleks soovib jõudu ja kutsub võitlusele.³

Võib öelda, et eesti kodanlus tegi kõik selleks, et kultuurialased organisatsioonid ja asutused oma kontrolli alla saada ja hoida.

Asus ju eesti kodanlus linna ja kulaklus maal revolutsiooni käigus rohkem toetama isevalitsust, kuid see ei päästnud teda tsaarivõimu tagakiusamise eest. Balti aadel ei tahtnud leppida eesti kodanluse reforminõudmistega. Hirmunud natsionalistlik kodanlus hakkas

¹"Postimees" 1906, nr. 277.

²"Postimees" 1906 nr. 272.

³"Postimees" 1906 nr. 272.

seletama, et tema kui mõõdukas jõud ei ole süüdi revolutsioonis, et selles on süüdi äärmised pahempoolsed elemendid. Algas ohjeldamatu politseiterror kogu maal.

V. Reiman ei asus siiski balti pastoritega ühte leeri. Ta püüab kaitsta neid, kes karistuse alla langedud. Ta ei anna välja kedagi, kes on revolutsioonilisest liikumisest osa võtnud. Heaks näiteks on tema osa vallasekretäri Nurmbergi päästmisel karistussalklaste käest.¹

Läti revolutsiooni käsitlemisel "Postimehes" süüdistab ta siiski sakslasi, kes väga karmilt on toimunud. Sellega on manitsus ka eesti rahvale, et ei tohi nõudmistes nii äge olla. Toonitab, et eestlaste juures revolutsioonil olnug puhtagraarne iseloom. Leiab, et sakslased on maa suhtes pärisrahvastega julmalt ringi käinud. Läti revolutsiooni kaigus klassivastuolusid ta ei näe.

V. Reimani ajaloohuvi ning ühiskondlikku ellu suhtumise põhimõtte seisis selles, et ta andis eesti rahvale oma ajaloo, oli see, kes otsis koltunud dokumendilehtedelt võõraste mõõgategude varjust, mis kodumaa ajaloo lehekülgi täitsid, eestlane ja tema kultuuri loova osa, Eesti rahva arenemisvõimelisuse.

V. Reimani puhul peab veel märkima, et kõik tema tööd sisuliselt on läbi põimunud. Raske on eristada ajalugu, keele ja kirjanduse jt. töid üksteisest. See raskendas tunduvalt diplomitöö kirjutamist ja selle tõttu esineb ka töös kordamisi.

¹"Postimees" 1906 nr. 12.

KOKKUVÔTE

Eesti kodanliku rahvuse tekkimisega tekkis huvi oma rahva ajaloo vastu. Tekkis kodanlik historiograafia. Üks selle esindajatest oli Villem Reiman, kes lõi eesti ajalugu käsitleva klerikaalse suuna.

V. Reiman (1861-1917) oli arvestatavamaid uurijaid sajandi lõpul, eriti vanema eesti keelse kirjasõna osas. Algul oli tal mõte välja anda süstemaatiline kirjanduslugu, kuid sellest mõttest loobus. V. Reiman avaldas rohkesti kirjutisi kultuuri ja hariduse alalt. Ta astus välja emakeele õiguste kaitseks ning võitles emakeelse kooli asutamise eest. Ta ei leppinud balti-sakslaste eesti rahvuslike teaduste käsitlemise kontseptsioonidega.

Olgugi et oma ühiskondlik-poliitilistes vaadetes oli ta konservatiivne, oli ta nii saksastamis- ja venestamistaotluste vastu. V. Reimani esimene ulatuslikum töö "Kulla kaevajad" (1889) annab ajaloolise ülevaate eesti rahvaluule, kirjanduse ja ajaloo materjalide kogumisest ja publitseerimisest. Samaaegselt ilmunud "Eesti Piibli ümberpanemise lugu" tutvustas üksikasjalikult kirikukir-

janduse peateose eesti keelde tõlkimise käiku. See töö ilmus piibli eesti keelde tõlkimise 150. aastapäeva puhul. Pärast seda tegeles V. Reiman eesti keelsete kirjalike mälestusmärkide uurimisega ja avaldas ka nende kohta kirjutisi. Kaalukamaks võib pidada 1891. aastal ilmunud "Neununddreissig estnische Predikten von Georg Müller aus dem Jahren 1600-1606. Mit einem Vorwort von Willem Reiman" ("39 eestikeelset G. Mülleri jutlust aastaist 1600-1606. Villem Reimani eessõnaga"), kus V. Reiman oli kindlaks teinud jutluste autori, osutades seejuures tähelepanevaid tekstikriitilisi võimeid. Palju lühiuurimusi on ta avaldanud kirikukirjanduse keele arendajate ja koolitegelaste kohta. Rahvusliku kirjanduse rajajatest käsitles V. Reiman põhjalikumalt Fr. R. Faehlmanni. V. Reiman kirjutas eessõna saksa keeles ilmunud "Kalevipojale".

V. Reimani tegevus jätkus veel suuremas ulatuses käesoleva sajandi algul, tuues unustuse hõlmast paljugi väärtuslikku esile. Väiksem ei olnud tema tegevus seltsides ja "Postimehe" kaastöölisena, kus sattus ta küll järjest suuremasse vastuollu ajajärgu demokraatlike taotlustega.

Uurimistöös püüdis ta jõuda usaldusväärsete allikmaterjalideni, jättes neile sageli küll viitamata. V. Reiman valgustas sageli fakte ühekülgselt, pastorliku isamaalisuse aspektist. Seejuures ei saa tema teeneid eitada ajaloo, kirjanduse-ja kultuuriloo vanima perioodi süvenenu-

ma läbitöötajana. Villem Reimani eestvõtmisel hakati avaldama Eesti Üliõpilaste Seltsi albumeid. Need kujunesid isegi kõrgemasemelisemateks kui Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamatud. Rohkesti kirjandusloolist materjali tõi V. Reimani kalendriseeria "Sirvilauad".

V. Reiman hakkas tegema kaastööd ka Riias ilmuvale ajaloo bibliograafilisele väljaandele "Die livländische Geschichtsliteratur", kus ta avaldas eestikeelse ajaloolise kirjanduse bibliograafilisi ülevaateid.

Kõigile oma kirjutistele läheneb V. Reiman ajaloolisest vaatevinklist. Suurimaks puht ajaloolaseks tööks kujunes K. O. Lindequisti "Üleüldisele ajalooale" eestikeelsele tõlkele juurdekirjutatud eesti ajaloo peatükid, mis ilmusid eri raamatuna kodanlikus Eestis 1920. aastal ajaloolase H. Sepa toimetamisel. "Eesti ajaloo" V. Reiman kasutas ära varem kogutud materjali ning mõneski osas juba formuleeritud seisukohad. "Eesti ajalugu" on kirjutatud paatoslikus, sentimentaalses vormis, mis selgesti väljendab tõusa eesti kodanluse ideoloogiat. V. Reimani eesti jaloo käsitus erineb tunduvalt balti-saksa ajaloolaste eesti ajaloo kontseptsioonidest. Nõukogude eesti ajaloo teaduses omab V. Reimani töö historiograafilist väärtust.

Kahjuks ei ole meie Nõukogude Eesti ajaloolased seni Villem Reimani ajaloolast tegevust analüüsinud ning andnud vajalikku hinnangut tema ajaloolistele vaadetele, mis tunduvalt raskendas diplomitöö kirjutamist.

РЕЗЮМЕ

Вместе с возникновением эстонской буржуазной нации возник и интерес к истории своего народа. Стала развиваться буржуазная историография. Одним из первых представителей буржуазной историографии был Виллем Рейман, который рассматривал историю Эстонии исходя из своих клерикальных взглядов.

В. Рейман /1861-1917/ был одним из видных исследователей конца прошлого столетия. Особенно заметны его заслуги в литературоведении. Он задумал издать систематическую историю эстонской литературы, но отказался от этой мысли из-за недостаточности материалов. В. Рейман издал много статей по вопросам культуры и образования. Он выступал в защиту прав родного языка и боролся за создания эстонской школы. Он не примирился с концепциями балтийских немцев по вопросам истории и культуры Эстонии.

Не смотря на то, что В. Рейман в своих общественно-политических убеждениях был консервативным, он все же выступал против онемечивания и руссифицирования эстонцев. Первая крупная работа В. Реймана: "Золотокопатели" дает исторический обзор о собирании и опубликовании материалов по фольклору, литературе и истории. В то же время был издан "История перевода на эстонский язык библии", которая подробно

знакомила читателей с этим главным произведением церковной литературы. Это его работа вышла в память 150-ия издания библий на эстонском языке. Затем В. Рейман занимался исследованием письменных памятников эстонской литературы и частично опубликовал их со своими комментариями. Значительным из них следует читать изданную в 1891 году "39 эстонских проповедей Г. Мюллера составленных в 1600-1606 годах." В предисловии к этой работе Рейман, определив автора проповедей, он проявил заметные способности к критике текстов. Значительное количество исследований он опубликовал о разработках языка церковной литературы и о деятелях просвещения. Из основоположников национальной литературы он глубоко исследовал деятельность Ф. Р. Фээльмана. Он написал предисловие для изданного на немецком языке эстонского эпоса "Калевипоэг".

В начале XX века В. Рейман активно продолжал свою деятельность. Он принимал участие в работе различных обществ и сотрудничал при газете "Постимеэс". В своей деятельности у В. Реймана возникли все больше и больше противоречия с демократическими стремлениями времени.

В исследовательской работе В. Рейман пытался добраться до достоверных источников, однако, в своих трудах часто забывал указывать на источники. В. Рейман часто освещал факты односторонне, с точки зрения духовного патристизма. Но при этом ни как нельзя отрицать его заслуги в исследованиях в области истории, культуры и литературы. По инициативе В. Реймана издавались альбомы Общества эстонских студентов, которые были даже содержательнее чем ежегодники Общества эстонских литераторов. Многие материалы из области истории литературы публиковались В. Рейманом в календарях "Сирви-

лауад".

В. Рейман начал сотрудничать в историко-библиографических изданиях "Лифляндская историческая литература", где он опубликовал обзоры эстонской исторической литературы.

Ко всем своим исследованиям В. Рейман подходил исторический.

Самым крупным историческим трудом были главы по истории Эстоний, написанные им для перевода на эстонский язык "Всеобщей истории" Линдеквиста. Отдельной книжкой эти главы были изданы в 1920 году в буржуазной Эстонии под редакцией историка Х. Сеппа. В этой "Истории Эстоний" В. Рейман использовал ранее им собранные и обработанные материалы.

"История Эстоний" написана в потетико-сентиментальной форме, которая ясно выражает идеологию поднимающейся эстонской буржуазии. Концепции истории Эстоний В. Реймана значительно отличаются от понимания истории прибалтийских немцев. В эстонской советской исторической науке работа В. Реймана имеет чисто историографическое значение.

К сожалению наши советские эстонские историки не проанализировали и не дали еще нужной оценки деятельности В. Реймана как историка. Это обстоятельство заметно осложняло составления данной дипломной работы.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

I. Allikmaterjalid.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum Tartus:

Käsit kirjade osakond (KM KO)
fond 105 - Villem Reiman.

II. Kirjandus.

1. Lenin, V. I., Materialism ja empiriokrititsism. Teosed, 14. kd., Tallinn 1952, lk. 318.
2. Alttoa, V., Eduard Vilde sõnameistrina, Tallinn 1973.
3. Eduard Vilde sõnas ja pildis, toim. J. Käosaar, Tallinn 1966.
4. Eesti ajalugu, I kd., toim. H. Kruus, Tartu 1935.
5. Eesti Entsüklopeedia, II köide, Tartu 1933.
6. Eesti kirjanduse ajalugu viies köites, I köide, toim. A. Vinkel, Tallinn 1965.
7. Eesti kirjanduse ajalugu viies köites, II köide, toim. E. Nirk, Tallinn 1966.
8. Eesti kirjanduse ajalugu viies köites, III köide, toim. H. Puhvel, Tallinn 1969.
9. Eesti Kirjanduse Seltsi Aastaraamat III, Tartu 1911.
10. Eesti Kultuura I, korraldanud V. Reiman, "Postimehe" kirjakogu I, Tartu 1911.
11. Eesti Kultuura II, korraldanud V. Reiman, "Postimehe" kirjakogu, Tartu 1913.
12. Eesti Kultuura III, korraldanud V. Reiman, "Postimehe" kirjakogu, Tartu 1913.
13. Eesti Kultuura IV, korraldanud V. Reiman, "Postimehe" kirjakogu, Tartu 1915.
14. Eesti NSV ajalugu, toim. G. Naan, Tallinn 1957.
15. Eesti NSV ajalugu kolmes köites, I ja II köide, Tallinn 1955, 1963.
16. Eesti NSV ajaloo lugemik, II köide, toim. E. Laul ja A. Traat, Tallinn 1964.

17. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, II köide, Tallinn 1970.
18. Ewangeeliumi Piibli-Selts Wene maal, välja andnud V. Reiman, Tallinn 1893.
19. Joonuks, H., Põltsamaa jõgi, Tallinn 1971.
20. Kitzberg, A., Uhe vana "tuuletallaja" noorepõlve mälestused, Tallinn 1973.
21. Kivid ja killud, esimene osa, kogunud Villem Reiman. Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused nr. 1, Tartu 1907.
22. Kruus, H., Eesti ajalugu kõige vanemal ajal II, Tartu 1938.
23. Laugaste, E., Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu, Tallinn 1963.
24. Lindequist, K. O., Üleüldine ajalugu, I ja II kd., Tartu 1903, 1906.
25. Lydia Koidula bibliograafia 1861-1966, koost. H. Laidvee, Tallinn 1971.
26. Läbi kahe sajandi, koost. J. Peegel, Tallinn 1971.
27. Mihkla, K., Eduard Vilde elu ja looming, Tallinn 1972.
28. Mälk, V., Eesti Kirjameeste Seltsi osa eesti folklooristika arengus. Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused VII, Tallinn 1963.
29. "Olevik" 1883-1887.
30. Palm, A., Villem Reiman, Tartu 1937.
31. "Postimees" 1883-1924.
32. "Postimees" 1857-1907. 50-aastase kestuse mälestuseks, Tartu 1909.
33. Põld, P., Ernits, V., Villem Reimani mälestuseks, Tartu 1924.
34. Reiman, V., Eduard Ahrens, Tartu 1894.
35. Reiman, V., Eesti ajalugu, toim. H. Sepp, Tallinn 1920.
36. Reiman, V., Eesti kodu, Tartu, 1894.
37. Reiman, V., Eesti muinasusk, Tartu 1901.
38. Reiman, V., Eesti Piibli ümberpanemise lugu, Tartu 189D.

39. Reiman, V., Eesti sepis, Tartu 1902.
40. Reiman, V., Ilmakeelmata! Piibli-püha lendleht, Tartu 1894.
41. Reiman, V., Jaan Adamson, Tartu 1913.
42. Reiman, V., Jehoowa sin ja Kiideon, Tartu 1900.
43. Reiman, V., "Kalevipoja" juubel, Tartu 1912.
44. Reiman, V., Kas maa sool?, Tartu 1912.
45. Reiman, V., Koolikõne, Tartu 1900.
46. Reiman, V., Kuidas priiusmmeile tuli, Tartu 1895.
47. Reiman, V., Monopoli esimene aasta, Tartu 1901.
48. Reiman, V., Sakala maa ja rahvas, Viljandi 1910.
49. "Sakala" 1895 nr. 29.
50. "Teataja" 1901-1903.
51. Toomas Westen, Lapo rahva uso ärataja Norra maal, toim. V. Reiman, Tallinn 1894.
52. Toomus, F., Villem Reiman, Tallinn 1935.
53. Tuglas, F., Eesti Kirjameeste Selts, Teosed, 5. kd., Tallinn 1958.
54. Vallner, A., Valga-Valka, Tallinn 1973.
55. Wurm, E., Alkoholismus ja töölised, Tallinn 1911.
56. Väike Entsüklopeedia, Tartu 1938.

SISUKORD

Sissejuhatus	lk. 2
I peatükk	
Villem Reimani elust ja tegevusest	lk. 10
II peatükk	
Villem Reimani osast ees- ti kultuuriloos	lk. 27
III peatükk	
Villem Reimani ajaloolis- test vaadetest	lk. 50
Kokkuvõte	lk. 78
Venekeelne resüme	lk. 81
Kasutatud allikad ja kirjandus	lk. 84